

Багдада

Година LVI

Јул - Септембар 2014

Број 501

САДРЖАЈ

Награда Јефимијин вез

Благоје Баковић: Упорност траве, Писмо оцу, Астрални шетач, Сенка смешка	3
Милош Петровић: Награђена књига „Вајар спава међу камењем”	6

Савремена руска поезија

Валериј Латињин: На планини Бјеласици, Травка са неба, Хоћу на југ	8
---	---

Поезија

Благоје Савић: Место наших мисли, Сврака, Клановско паковање, Пукотине стања, Човек са сандалама исеченим	11
Добривој Вујин: Албертова улица, Пред излогом, Запис из болничке собе	16
Синиша Ристић: Колевка на роговима кошуте, Видовдан	19
Иван Ст. Ризингер: Сањач, Из д(в)околице, Звездана	22
Иван Петровић: Те ноћи...	24
Ненад Трајковић: Негде... између 39. и 45., Нестала фотографја, На раскрсници	25

У спомен сељаку-интелектуалцу Ненаду Михајловићу

Верољуб Вукашиновић: Последњи сусрет са Ненадом Михајловићем	27
Милош Милошевић Шика: Неши, нашем винском добротвору	28

<i>Крушевачка филозофско-књижевна школа</i>	
Марко Недић: Све је пролазно, само је пролазност трајна (Варијације на тему: Трајно и ефемерно у филозофији и књижевности)	29
<i>Прича</i>	
Тиодор Росић: Орлово гнездо,	
Мајчина душица, Вилин коњиц	43
Љубица Ненезић: Дукат	49
Звонимир Баретић: Прича на јапански начин	54
Ивана Зајић: Усамљена библиотека	68
Милисав Миленковић: Отпис Верољубу Вукашиновићу	73
Ана Стјеља: Песма која живи кроз време (о песми Јелене Ј. Димитријевић „Сунце јарко” - песма као синоним за даљине	77
<i>Есеји</i>	
Бранко С. Ристић: Сан и поетика дијаболизма у прози за децу Тиодора Росића	81
Жарко Ђуровић: Литература која траје, „Уста пуна земље” Бранимира Шћепановића (роман је преведен на више од 30 свјетских језика)	91
<i>Осврти</i>	
Јован Н. Стриковић: Са виса на узвисја (Велизар Бошковић: Истином у чело)	100
Воја Марјановић: Студија о Ћопићу - достојна пажње и поверења (Снежана Шаранчић Чутура: „Бранко Ћопић - дијалог с традицијом)	104
Драган Радовић: Људи од ваздуха и светлости (Соња Атанасијевић, Ваздушни људи)	110
Гордана Влаховић: Завичајни дозиви и одзиви (Вучина Шћекић: Позајмљени завичаји)	117
Зоран М. Мандић: Непристрасни критичар друштвене јавности (Добривој Вујин: Притисак)	122

БЛАГОЈЕ БАКОВИЋ

УПОРНОСТ ТРАВЕ

Са Пали и Жари Све до Тошевина
А у оне дане кад је кошевина
С Пуришиног Бријега па све до Паљике
Кад је туга ливаде ишла у навиљке
И гинуло све што су цветови сневали
Слушао сам косце како су певали
Ал од неког чуда и песме њихове
Највише назрех нејасне стихове
Замах по замах ко стих по стих што се
Винуо до звука изнад смртне росе
Што с вратова травки као са талаца
Фијуком оштрице змијски запалаца
Они болни звиждуци лакоће и страве
Кад коса стругне земљу при дну траве
Онако оштри и језни а нестварно рески
Падали су негде у дубине свески
Негде у души, у дну душинога ува
Тишина их храни и некако чува
А чинило се под њим некако лакнуће
Оно дрхтање траве пред смакнуће
И тај стих ми каже - нада је мршава
Да се њиме икад ишта завршава
Па се пита док све под њим страда
Чиме се то храни у корену нада

И има ли ишта кроз све света траве
Што би било слично упорности траве
Док је косци косе и пластиље пласте
Одакле јој снага да толико расте

ПИСМО ОЦУ

Много ми значи што нисам сироче
И што знам да ниси умро кад су умро оче
И што ме никаквој странпутици не даш
И што ме из Бога нетремице гледаш

Твоја ми снага сад слази у табане
Стазе су ми твојом ногом утабане
Ја се овде појим и оним твојим вином
Које се зове чежња за истином

Све је овде и сад ко за твога века
Огњиште салаш црква и колевка
За сунцем се окреће и расте и цвета
Она наша њива твојих сунцокрета

Под твојим погледом пшеница таласа
Тишина је добила боју твога гласа
Дана сваког ту си још од јутра почев
Син ми носи име, облик и глас очев

Све што око види однекуда слуги
Да ћеш све, још једном, руком додирнути

АСТРАЛНИ ШЕТАЧ

Стевану Раичковићу

Некако од магле и скроз занесен.
Кроз руј ваздуха и лишћа кишу
Ти ходаш кроз ону давну јесен
И слушаш како траве дишу

За тобом иду шуме с кореном
Нестварним као и сам што си
Да ти о раме за шум створеном
Додају уздах који те носи

Или тишину разлог вара
Ил с тобом неко разговара
Али се назире како ходаш

Нађи неку потребу дубљу
Да нам доле у потпалубљу
Гласније нео уже додаш

СЕНКА СМЕШКА

Заустим да кажем љубав али махом
Отме се само смешак над уздахом

И ћутим у месту непомични пешак
Док над уздахом узалудно смешак

Болуцкавим телом проба да ме сруши
Летвицу радости што пада на души

Заједно са нечим што би да надвиси
Сенку смешка која над понором виси

НАГРАЂЕНА КЊИГА ВАЈАР СПАВА МЕЂУ КАМЕЊЕМ

Слику о чудесном вајару Благоје Баковић је проширио на уметника уопште а сажео на песника који спава међу речима. Главна метафора поезије „Вајар спава међу камењем” очигледна је у аналогним комбинацијама са звуцима природе. Ако су код Баковића звуци природе у прожимању са звуцима говора, онда природа у Бакићевим песмама говори кроз светлост речи и, исто тако, ума.

У циклусу „Упорност траве”, на пример, а посебно у истоименој песми, песник се диже до метафизичког неба својом одбраном неуништивости живота:

*„Чиме се то храни у корену наде
И има ли ишта кроз све свете страве
Што би било слично упорности траве
Док је косци и пластиље пласте
Одакле јој снаге да толико расте”*

Ова песма је индикативна за поезију „вајаревог сна”. Наиме, Баковић одбацује многе особине траве, одваја је од боје и мириса и сагледава као предмет претворен у идеју суште ствари, редуковао на жудњу за трајањем упркос свим недаћама. У песми „Облак над пољем” песник је редуковао одлике облака на човеков сан о пространству и бескрају:

*„И да је облак над пољем барка
И да су јаве у њему снови
Због који своје бескрају плови”.*

Та тежња за издвајањем феномена видна је и у љубавним песмама. У њима издвојени феномен је етераста Она, која за драгог „бере младе капи росе” страхујући да није једну повредила. Или - лирска хипербола о издвајању њених зеница које пределе прекрију маглом. Метафизичност Баковићевих песама је у светлости као новој димензији, коју чезне заједно са духовном слободом.

Инспирисан поезијом Стевана Раичковића о трагању за смислом живота, Баковић у дванаест лирских фрагмената гради песников портрет и есејистички продире у теме и атмосферу Раичковићевог интенционалног доживљаја природе, од ливаде, и тишине воде до камена и влати траве.

Али је остао свој, што је нагласио епилошким императивом:

*Важно је само, а шта би било прече,
Да си поток који својим коритом тече.*

Баковићева песма носи још једну лепу тежњу: повећавање интензитета живота, које је повезано са муком човеком без које „нема пута на путу”. Песник воли и таласање пшенице и оглашавање брезе тугом и дизање шумског обиља ка висини „младог Исуса”, те обраћање писмом умрлом оцу, чијим се вином - „чежња за истином” - непрестано загрева.

Баковићева муза не флертује са модом и експериментом, али сасвим добро стоји у простору савремене српске поезије. Зато је добро сложити се са критичаром Сашом Радојчићем да је однос модерног и традиционалног основни кључ за читање поезије Благоја Баковића.

Милош Петровић

ВАЛЕРИЈ ЛАТИЊИН

НА ПЛАНИНИ БЈЕЛАСИЦИ

Са голог врха тишина царује
Свим поднебесјем, докле сеже око.
Само из дола блека се везује
Са белим стадом облака високо...

Од њих, мирисом вучен брављег руна,
Дух силази шуми па у зони нижу -
На раштркане кровове катуна,
Из њих ка небу димови се дижу

Између којих лете брза јата
А према врелу цупка врано ждребе.
Ти ту осетиш - искон те захвата
И одвајаш се од учмалог себе,

Бескрају ближи у сваким удисајем
Млека вечнога и првороднога:
Душом овлада осећај да стаје
На праг престола Свевишњега Бога.

ТРАВКА СА НЕБА

Дух пролећни се дохвати Балкана,
Сунце зрацима, живаљ блесну оком -

Расположење, песма, тарапана,
Неко наздравља „вранцем”, неко соком.

Неком су тема проблеми текући
Неко о кризи и шта да се чино -
Ко је домаћин ко није у кући,
И ко управља земљом у целини.

Ја и Благоје за нашим асталом
О нечем другом: на памет нам пало
Да Божје Слово столује над светом,

Оно ће стога да надвиси све то!
И да ће бити тако како треба
Потврди травка падајући с неба.

ХОЋУ НА ЈУГ

На Југ, у лето хоћу - све ми
Понавља душа ове жеље
Што златном песку Дона стреми,
Макар на једну-две недеље.

Хоћу у пожар пелин-зрака
У онај вртни мирис зрења,
у јантар дневних залазака,
У јаву сна мог и мог хтења -

Где Басков и где Кабзон поје
Скупа са донским Козацима,
И где брвнаре уз Дон стоје
И мој најближи род у њима.

Песме са руског превео Зоран Костић

Белешка о песнику

Валериј Латињин песник, прозни писац и преводилац поезије, гост је и учесник на 27. Јефимијиним данима у Трстенику и Љубостињи.

Рођен је 1953. г. у станици донских козака у Константиновској Ростовској области. Стекао је две факултетске дипломе - једну на Војној академији, другу на Институту за књижевност.

Објављивао је у многим књижевним гласилима Русије: „Москва”, „Знамја”, „Дон”, „Сибирске искре”, „Поезија”, „Огоњок”, „Литерарна Русија”, „Литерарне новине”...

Објавио је књиге: „Изгон из детињства”, „Бдење над завештањем”, „Стихови три деценије”, „Пут према Дону”, „Корење које говори” и др.

Добитник је награде „Суворов”, „Грибоједов”, међународног признања „Облаци”, „Бранко Радичевић” (Србија)...

В. Латињин је лидер и организатор покрета за обнову Козачества, почасни је члан Удружења књижевника Србије.

Живи у Москви.

БЛАГОЈЕ САВИЋ

МЕСТО НАШИХ МИСЛИ

(о једној антологији Б.П.)

читао сам скоро неке светлуцаве лажи
у некој најновијој антологији поезије
где многих песника нема

питао ону малу заобљену госпођу
тај трбух света:

- где је место наших мисли?
- да ли је реч променила време?
- хоће ли се у поезији бар једном
отворити гроб свих?

о моје протицање
навико
олакшана без страха

људи сатиру једни друге
и постају у теби једно
то сам управо и приметио
време је старије и даје нам
увек само један час

већ данас мисле и договарају се
о својим наградама
тако ласкаво говоре о себи
као да ништа нису упрљали
својом грешком на земљи
њихова реч је ближа побожности
и зна да јаше на муњи
али у памћењу покривен болом
сваки њихов дан је мртав
ниједан њихов нови стих
не додирује ме с пажњом
као заклон од олује
измамљује ме тајна присутних
и дремеж младих парова
када је био пун месец
убеђивао ме је брз квочкин ход
налик на померање древних брегова
који нису имали времена
да баце око на бога

ПУКОТИНЕ СТАЊА

имаш ли бар нешто ново
да обучеш и тиме спасиш
наш свет - питају ме деца

имаш ли мајку
насмејану и саму
шупљу као планину
да једе твој хлеб

да
ћутао сам
то долази ниоткуда
из нас... низом грешака
низом грешака

ЧОВЕК СА САНДАЛАМА ИСЕЧЕНИМ

признајем
могу живети отворено
мирно провести своје дане
са својим сандалама исеченим
ништа није изгубљено грешком
отварам прозор до краја
трње свих страдања никада не може
да заустави непознате речи света
дан узима оно што прашташ
у далеким селима
а смиреност и овде побеђује
уски пут и мртву љубав
док деца разносе папире
ти лајеш - рају
на све стране видим оне
који не осећају ништа
ни за кога

признајем
доста времена је потребно
да твоја ребра почну да скачу
за одбрану и достојанство човека

завера црва нас још држи у шаци
а ноћ пролази добро
у плавим круговима
претходног бола

Белешка о песнику

*Благоје Савић (Доња Будрига код Гњилана 29.03.1951)
је српски песник и приповедач.*

*Основну школу завршио је у Доњој Будриги, гимназију
у Гњилану, а студије југословенске књижевности на
Филозофском факултету у Приштини. Радио је као
просветни радник у школама у Гњилану, потом био
директор Народне библиотеке у Гњилану, а после
1999. године предаје српски језик у Горњем Куцу, код
Гњилана. Живи у Врању.*

*Поезију је објављивао у бројним листовима и
часописима. Заступљен је у изборима и антологијама
савремене српске поезије.*

*О поезији Б. Савића писали су: Даница Андрејевић,
Михајло Пантић, Чедомир Мирковић, Зоран М. Мандић...*

ДОБРИВОЈ ВУЈИН

АЛБЕРТОВА УЛИЦА

Улазим у Албертову улицу у цик зоре
куће су пуне људског алкохола
капије страсни пси
који лижу јутарњу кост успаваних
сличност са мојом главом очито
севају расути и блудни црни димњаци
шта све на њихова огарена уста излази
то је за роман или сеоску седељку
са миришљавим илустрацијама
окаченог веша на затегнутој жици
на којој се лажни свитак протеже
није му ни дугоноги певац раван
то је застрашујући звук безнађа
немилостиви сев из мрачних кућа
насукане и брбљиве повезаче у тржницама
певнице пустог и празног неба
другачији пев птица описују моје речи
моје раздрагане сачекуше
које држе мој дом на видном пољу
како то сваком добру и приличи

ПРЕД ИЗЛОГОМ

Пред излогом месарнице је застао
високо подне септембарско
грејало је суви јесењи дан

урањао је погледом оцвао у ритам
урушио се буквално у облини
садржај унутрашњег догађања
претпостављам са овог места
из ове космичке даљине
са клупе националног парка
у шта се то упустио намерник
да се просто слепио са излогом
укопао свет могућих жеља
или се чисто хвата за оно чега нема
а у његовој је нужној потреби
како би испунио дан веселника
како би осетио опојни мирис постања
како би добио знак који одобрава
могућу глад
која је узгред нарави приватне
а у приватности је вештина мерења
колико онога ко има превише
респоређује штимањем
на име онога ко се држи штапа
и отрцаног клишеа зидног сата
за дивно чудо нагло се окренуо
и пришао јавној чесми
и утолио жеђ ситог погледа
то се од њега није очекивало

ЗАПИС ИЗ БОЛНИЧКЕ СОБЕ

Ако мислиш на мене
мисли на овај осунчан дан
који траје дуже од дубине ноћи
мисли на моју радну собу

читајући наизуст немост мојих песама
страницу по страницу журно листајући
како би шум листова већ пожутелих
и кртих ивица допрели до мене
мисли на стазе змијолике и уске
умрежене у ниским шумарицама
јер моји кораци још увек добују
као кишне капи распрскавајуће
по ужеглој прашини која се претвара
у слатку кашу нашег пољупца
сањај и дању и ноћу
сањај увек испочетка јер ја сам увек
у првом свитању у првом сумраку
јер знам шта ми је задње
на почетку чинити у овој белини.

СИНИША РИСТИЋ

КОЛЕВКА НА РОГОВИМА КОШУТЕ

1.

Ево ти тиква пуна хладне воде
Окићена невен цветом
И белим јоргованом
Шап виши од појате
И дужи од сенке сунца на заласку
И месец запретан у злату на Пеку

Ево ти време хомољско
Које је пут до Бога и натраг
И кукавица стешњена у своју тужбалицу
Која враћа забраву памћење
И ватра да се огреју ране
Задобијених стрелом греха
На врхунцу опасне страсти

Ево ти марамица на првом степенику чудеса
И огледало бачено под јастук мртвом рођаку
Увијено у ковиље и остављено да зри
И колевка на роговима кошуте
Коју ватра уписује у свој пламен
И чију је топлину први лелек заровио
У недоглед небеског поља

2.

Мртав ти отац за молитвом вапи
Планину јек његов чудовишно помера

Каје се за учињено и неучињено
За зло и горде сусрете
Шубара му покидана
Овчарски штап поломљен
Змија под ногама склупчана
Црн је од учамелог чекања
За воштаницом која осветљава пут
Који ће га мртве душе спасити

Мајка те крчагом пуним вина зове
Име ти разговетно изговара
Сила је над силама шаље
Пречица да до Бога буде
Јер чисте душе ласте на крилима носе
С краја на крај овога и онога света
Јер завет божје мудрости наједра свагда
Где је живот моћнији од смрти
Јер на кантару свих земаљских вага стоји
Човек је ничији господар
Човек је слуга свему

3.

Тајна је споља и види се
Све се свугде и у свему види
Изнутра је само невешти крију
Мудрост је у речима и божанском делу
Не у људским путевима
И не у паду у непознато

4.

Стићи ћеш и ти на велику жетву смрти
Кад задувају девет ветрова
У пратњи четрдесет дружбеница у црној одори
Навикни се на оно што мора да дође

Немаш више ни сенку своју
Ни молитве да ти се читају
Ни богове да се за тебе моле
Постоји само вртлог пролазности
И лепота иза рајских двери
Љубав не стари
Само се понекад чини
Да је нигде напретек нема
уосталом ко би премерио
Туђу ноћ оплакану на хиљаду начина
И наш дан крцат преобиљем свега

ВИДОВДАН

Честити кнеже вазда је овде било што нигде није
Нисмо ти пресветло за вечност
Ни за лице Господње
Ни за пепео и прах што оста од јунака твојих

За размирице и неслоге створисмо најплодније тле
За оскудицу и незнање сијасет оправдања
Усправљасмо се да би пали
Дух наш нечастиви грозоморно и данас искушава

Премудри кнеже најгласнији су одувек били
Ситне шићарџије и одбачени профитери
Слобода је за њих додирнути амбис
Никако царство на небу и ожиљак српски

На Страшном суду блажени кнеже
Судиће се сваком за своје рачуне
Опроста ни од куда за кривду неће бити
Само умножени греси сведочиће часно

ИВАН СТ. РИЗИНГЕР

САЊАЧ

Лет је био дуг
све од Аљаске до Црног мора
и сви смо били хладни
и било нам је гладно
а тај измишљени ветар је дувао
управо кроз нас

И нисам помислио на јутро
ни на медаљон око мајчиног врата
ни коса ми није поцрнела
иако је све било бело око нас

само сам јаукнуо
и изашао испод покривача

Мене су отели
дајте ми спавача

ИЗ Д(В)ОКОЛИЦЕ

Нисам мислио да се шуњам
по твом дворишту
добри човече

Али чини ми се
да сам баш ту негде
изгубио своје кликере
и неке диско наочаре

Овде где је некад била башта
пуна црвених ружа

и два велика бора
где је певала зора
спавао сам окренут ка небу
на стази посутој
квалитетним гушчјим изметом

Ти си сад стар
и не би да се враћаш
тако далеко
у стомак
то може да ти отвори чир

Али све док сам момак
мораћеш понекад
да истрпиш мој хир

одраде своје
и престану
да ме броје

ЗВЕЗДАНА

Е сад
лежимо нас двоје
голи потрбушке
и шушкамо своје ноћне облутке
кад улете ниоткуд
зелен ко дан
скакавац један
кроз отворен прозор
30 метара
изнад земље

Какав цар

ИВАН ПЕТРОВИЋ

ТЕ НОЋИ...

- Те ноћи сам отишао до оближње реке.
Месец је чувао ноћ, ко опијени тамничар свог сужња...
Ушао сам у воду и легао међу звезде.
Сањао сам са њима. Сањао свој сан...
Постао сам један од њих!
Сијао на ведром небу попут Северњаче, показујући пут изгубљеним душама...
А река је мирно текла кроз ноћ... Треба само следити снове!

НЕНАД ТРАЈКОВИЋ

НЕГДЕ... ИЗМЕЂУ 39. И 45.

ако живиш живот ван зидина и оштрих жица
можеш остарити - говорила је мати
она је следећег дана постала слободна
многи су јој завидели... многи су били љути на њу
нова мати се није појавила
зато су сви мислили о њеним речима
почели су чувати своју драгу довољно дубоку у мислима
други су куповали њиве отварали
берберске радње
сањали о аутомобилу
или како се ништа није променило у њиховом крају
већина је ипак дуго
дуго шетала без жеље да стане
без циља
ка том бесконачном пространству

НЕСТАЛА ФОТОГРАФИЈА

у хотелу Конзерваториум у Амстердаму
нестала ти је фотографија коју увек носиш са собом
знала си чим си закорачила улицом Ван Баерлестрат
окренула си се и казала
мој рам је пуст зар не видиш
и очи су ти изненада постале празне
учинио сам оно што једино човек може
и уписао у хотелску књигу горак утисак

у хотелу Конзеравториум у Амстердаму
знала си да ће ти нестати фотографија
чим будеш ушла споредном улицом Паулус Потерстрат
и оног тренутка када си се окренула и рекла
мој рам је пуст зар не видиш
у очима су ми заповиле мртве рибе
а ти си горко након тога плакала

НА РАСКРСНИЦИ

када сам пролазио раскрсницу
на путу за наш нови град
нисам застао
то је прихватање светова
прихватање реалности
наше жеље не могу то да врате
ти си се окренула - ја нисам
ти си пустила сузу
и оставила је
јер неко увек ожедни

када сам пролазио раскрсницу
застао сам
ти си се окретала - ја нисам
у твом свету Антонио Мачада је био жив
рекао сам ти да га не читаш
туга је безвредна
са њом се не тргује
ти си пустила сузу
и оставила је
за случај да ожедним

У сїомен сељаку-интелектуалцу Ненаду Михајловићу

ПОСЛЕДЊИ СУСРЕТ СА
НЕНАДОМ МИХАЈЛОВИЋЕМ

У старачком дому, у тужном азилу,
Лежи виноградар Михајловић Ненад,
Скрупчан као фетус у мајчином крилу
Сања Јасењина, керушу и штенад.

Свој виноград сања окупан у млеку
Излазећег сунца, хамбург, ризлинг рајнски,
Подрум препун вина и библиотеку.
Слику Достојевског над асталом славским.

Сања пријатеље, гласове им чује,
Преслушава речи које је слушао,
И у сну се здрави, прашта, раздражује...
Хлеб и со живота с њима је кушао.

Таквог га видех. Пред самртнин часом
Из сна га пробудих. Попи чашу воде.
И рече ми нешто, мало сетним гласом.
Сутрадан у Божје винограде оде.

Верољуб ВУКАШИНОВИЋ

НЕШИ, НАШЕМ ВИНСКОМ ДОБРОТВОРУ

Мало с враним, мало с белим вином
Гозбио си твоје драге госте,
Опијо их том винском милином
И кад мрсе и кад смерно посте...

Са ракијом и твојим вињаком
Терали смо неку нашу силу
Исправљали неправде и Дрине,
Дозивали нашу Ану, Милу...

Жалили се теби стиховима,
Како нас то само живот меље...
Уживали у твојим винима,
Ударали бригу на весеље...

Милош Милошевић Шика

МАРКО НЕДИЋ

СВЕ ЈЕ ПРОЛАЗНО, САМО ЈЕ
ПРОЛАЗНОСТ ТРАЈНА

**Варијације на тему трајно и ефемерно
у филозофији и књижевности**

Апстракт: У раду се разматра однос „трајног” и „ефемерног” на општем плану и посебно на плану књижевности. Реч „ефемерно” замењена је речју „пролазно”, која у разматрање омогућава укључивање теме „пролазности” као велике и трајне теме књижевности и уметности. „Трајно” и „пролазно” доживљавају се као особине иманентне само животу и услов његових појава и сталних промена. Преплитање, а тиме и релативност значења појмова „трајног” и „пролазног” у историјском трајању, од великих империја, које су имале дуг век трајања али и неминовни завршетак, до великих научних открића, која се после неког времена с разлогом могу доводити у питање, омогућавало је посматрање живота и постојања као неминовног смењивања „трајних” „пролазних” вредности и потреба. „Трајно” и „пролазно” посебно су видљиви у књижевности и уметности, од *Бублије*, *Књиге мртвих*, *Епа о Гилгамешу*, *Илијаде*, *Одисеје*, *Енејиде*, до књижевног дела наших писаца, Његоша, Андрића, Црњанског, Киша и других, у којима тема пролазности прелазећи у књижевни облик постаје трајна вредност културе и живота.

Кључне речи: трајно, пролазно, прожимање трајног и прилазног у историјском, научном и књижевном контексту, прелазак у трајно захваљујући књижевности.

У овом излагању реч „ефемерно” замењена је речју „пролазно”, пошто ова друга реч садржи у себи и значење прве, а за обрнуто се не може у потпуности тврдити. Тиме се акценат помера са једног значења, оног које има реч „ефемерно”, која обележава нешто краткотрајно или тренутно, чак и нешто мање вредно, на друго значење, на „пролазно”, које је, иако звучи парадоксално, трајније и шире од првог, и које даје много више могућности за закључивање општије природе. Управо захваљујући замени првог термина другим, у ово разматрање равноправно се укључује и тема пролазности као једна од великих тема књижевности и филозофије.

Однос и појава „трајног” и „ефемерног”, односно „пролазног” у филозофији и књижевности пружа, дакле, више могућних приступа и значења, самим тим што се ниједна од тих речи не може свести на само једно од њих. На првом месту је онај приступ и оно значење који се односе на њихов општији смисао. У том контексту „трајно” и „пролазно” доживљавају се као особине иманентне самом животу и постојању и један од важних услова свих њихових појава, које имају своје трајање, свој почетак и крај, а тиме и своју трајност и неминовну пролазност, али и траг о своме постојању. Међусобно деловање „трајног” и „пролазног” и повремено приближавање њиховог значења истовремено је један од важних разлога сталних промена у животу и свету.

Оно, међутим, што је трајно у једној сфери и из једне перспективе посматрања, не мора бити трајно у другој. Напротив, понекад може постати пролазно

само ако се мало помери тачка посматрања, а поготово ако се она помери радикално. У тим оквирима могућно је наглашавати својства појединачно посматраних појава и процеса, са усмеравањем погледа на њихове специфичности. Пролазност се зато може идентификовати као особина појединачног постојања, трајност као могућна особина општијег плана постојања. Пролазност је својство појединачног живота, трајност живота уопште. То такође значи да је тему трајног и пролазног могућно и потребно посматрати из посебних, понекад и различитих перспектива - научне, филозофске, у њеним оквирима првенствено гносеолошке и аксиолошке, затим социолошке, културолошке, колективне, националне, субјективне, уметничке, књижевне, у њој у првом реду вредносне, али и есејистичке и критичке, на крају егзистенцијалне и прагматичне, као и многих других. Већ тиме се значења „трајног” и „пролазног” показују као одиста сложена, вишезначна и готово неисцрпна.

Ови појмови, дакле, могу се проблематизовати из различитих разлога, зависно од основне мотивације која покреће разговор о њима и општег духовног, интелектуалног, па и друштвеног контекста у којем се процењују. Непосредни мотив, као и функција коју треба да оствари теоријска или есејистичка тематизација ових речи и појава које оне означавају такође има знатан удео у тумачењу њиховог смисла. Исто тако је важно који систем вредновања и која временска и просторна перспектива се узимају као оквирне за процењивање неке појаве, неког остварења, и за одређивање њихових својстава и вредности, да би се на основу тога могло говорити о њиховом трајном или пролазном карактеру. Што је шири временски оквир посматрања, што је шири

садржински, чињенички и релацијски контекст на који се позива тумачење, то је мања могућност погрешних закључака о значају, вредностима и својствима одређених појава и њиховог трајања у времену, јер је селекцију унутар система, затим аналогију са осталим сличним појавама само по себи извршило време, односно дубљи појединачни или општи увиди у појаве.

Посебно је значајно при посматрању и процењивању значења „трајног” и „пролазног” избећи диктат или утицај непосредног егзистенцијалног или идеолошког и политичког тренутка у њихових пролазних вредносних категорија, које се, зависно од духа времена, од његовог доминантног интелектуалног, идеолошког, етичког, емотивног или стваралачког сензибилитета, од нових знања, нових теорија, нових технолошких могућности, неминовно мењају. Дистанца од непосредног времена, од његових полазних знакова и привремене иконографије омогућава објективнији, шири, потпунији увид у вредносни систем појава, личности, научних или уметничких доприноса, и тачније закључке о њиховом трајном или тренутном значењу за област или дисциплину у оквиру које се процењују. За општија разматрања суштине њиховог односа „трајног” и „пролазног” и њиховог релативизованог значења може послужити следећи реторички парадокс исказан у облику афоризма, који је истовремено и тачан и сам по себи противречан. Он гласи: *Све је пролазно, само је пролазност трајна*. Поред тога што може послужити за евентуално семантичко и филозофско тумачење, овај исказ хераклитовске природе истовремено указује на међусобну условљеност оба

појма и на изворну релативност њиховог значења као на њихово суштинско унутрашње својство.

Поред трајног значења које су имале и које у историјској перспективи и даље имају многе појаве такозваног дугог трајања, од народа и језика, њихове уметности, писма, књижевности, историје, науке, градова, споменика, до религије, фолклора и културе уопште, које су вредносно одређене самим својим трајањем, искуство историје посебно потврђује неминовност пролазности и, у новим и измењеним друштвеним, политичким и животним околностима, неминовност смене одређених вредности и значења, које су у једном времену и под једним условима изгледале трајне, да би временом изгубиле такво својство и трестале таквим бити. Не треба посебно помињати нестанак великих светских цивилизација и култура, великих царстава и империја, од персијског, римског и византијског до османског, руског и аустријског, нестанак држава, династија, народа, њихових језика, посебно народа и њихових језика. Хазарски синдром надвија се стога над судбину многих малих народа данашњег и будућег времена, као што се надвијао над судбину многих малих народа и у прошлости.

Изузимајући историјске токове који су негативно утицали на век трајања појединих појава и процеса, данашња глобализација, на пример, као светски процес у времену постмодерне, односно постпостмодерне или деконструкције, захтева не само науку у целини, историју, информације и комуникације, економију, језике и културе, него и саму уметност, која је по дефиницији најиндивидуалнија област испољавања човековог духа и стваралачких потреба. Глобализација света и глобали-

зација знања и човекових потреба стога, ако се буде ширила некритички и стихијно, или програмирано и дириговано од стране моћних нација, поред многих привремених позитивних, понекад и трајнијих доприноса, којима ће се побољшати услови и начин живота обичних људи, у једном тренутку може веома негативно утицати на опстанак националних култура и националних језика и свега онога што они подразумевају, а самим тим, у дужем временском току, и на опстанак појединих народа у свету и њихове културе и уметности. Спољашње одлике стварности данас, захваљујући брзом развоју науке и информационих технологија, нарочито интернета (те „дигиталне галаксије”, како се популарно каже), много су другачије у односу на одлике познате пре пола века, а поготово у односу на оне у ранијем времену. Основно питање које тражи оптималан одговор у данашњем времену униформисања и глобализације јесте: како да се мали народи и самосвојне културе без превеликог ризика по свој национални, језички и културни идентитет прилагоде новом стању и новим врстама потреба и изазова које оно намеће, и како да се не изгубе у мору униформности које прети да их једног дана „све потопи”.

Иако би „ефемерно”, односно „пролазно” морало имати најмање приступа у научну сферу, у којој се истраживања и закључци изводе на основу поверљивих чињеница и узрока и предвидљивих последица, изгледа да се оно и ту, као и у књижевности, углавном у оној са посебном наменом, с времена на време сасвим оправдано може наћи, и то не само зато што се претходна научна открића новим испитивањима и изумима оповргавају или у пот-

пуности негирају, већ зато што се у одређеном степу изнутра превазилазе и што сама по себи заслужавају. Посматране у том контексту, Дарвинова теорија о пореклу човека или Ајнштајнова теорија релативитета, на пример, теорије које су пре сто година сматране недодирљивим, епохалним и крајњим достигнућем науке и човекових научних и интелектуалних моћи у објашњењу функционисања света и поједних његових међусобно условљених релација, данас су на разумљивој провери. И њима и многим другим научним теоријама у различитим научним областима прети објективна опасност од превредновања, чак и од негације, односно од објективног престанка трајања у неком будућем времену.

Овом приликом и на овом скупу неопходно је засебно поље тумачења појмова „трајног” и „ефемерног”, то јест „пролазног”, усмерити на примену њиховог значења у оквиру уметности и књижевности, у сферу онога што је својим суштинским делом плод субјективне, дакле индивидуалне стваралачке потребе, имагинације и интуиције, односно естетских, конструктивних и других ауторских способности, критеријума и принципа, и чији су смисао и његова могућна трајност због тога подложни посебним облицима вредности и критичког проверавања. Ако је пролазност живота и свих његових вредности и облика постојања један од често тематизованих предмета филозофије, религије, науке уопште, свакодневног живота, она је истовремено и једна од честих тема уметности у целини, а у њеном оквиру у првом реду књижевности. Али и у границама уметности, односно књижевности, могућно је, понекад и неопходно, поједина остварења посматрати из различитих перспектива и у различитим контекстима, да би се добила

потпунија слика о њиховом књижевном значењу и стварним естетским и уметничким дометима, а тиме и о степену њихове трајности у времену.

У том контексту посматрана, тема пролазности појављује се у књижевности као једна од њених великих тема од самих почетака писмености, па и раније, све до данашњих дана. У неким књижевним периодима она је била фреквентнија, у неким је уступала место другим темама, али никада није у потпуности нестајала из књижевних дела. Не треба се посебно присећати великих спева светске књижевности, какви су *Илијада*, *Одисеја* и *Енејада*, пре њих сетити се *Епа о Гилгамешу* и египатске *Књиге мртвих*, затим *Библије* (нарочито *Књиге проповједникове*), затим грчке и римске лирике, средњовековене, барокне и романтичарске поезије, и других књижевних дела из даље и ближе прошлости, у којима је између осталог тематизована пролазност као неминовност и усуд сваког појединачног живота, па видети да је та тема подједнако заокупљала људе ранијих времена, као што их, нешто другачијим разлозима мотивисана, заокупља и данас. Она је најтешње повезана са доживљајем смрти, страхом од престанка живота, такође великом књижевном и уметничком темом свих времена, и са спознајом неминовно трагичног положаја човека у свету, у друштву и у времену. Та тема, односно увиђање неминовности пролазности не само појединачног живота него и непосредних животних вредности и различитих облика њиховог испољавања, као константа је с разлогом наглашавана и у модерној књижевности, у којој се трагични положај човека у стварности подразумева као иманентна чињеница постојања и сваког појединачног живота.

Промена, нестајање, замена једних облика живота и функционисања другим облицима, промена емоција, морала, промена културних образаца и мењања духа времена, промена идеологија, нестанак породица, престанак илузије, наде, љубави, пријатељстава, правде, слободе, измена индивидуалних ставова различите природе, од етичких и емотивних до политичких и поетичких, на крају престанак веровања у нешто завичајно, наизглед трајно и непроменљиво, а у суштини само у себи подложно промени, као и други облици посебног или колективног односа према различитим видовима постојања и манифестовања човековог појединачног и заједничког живота и стварности у којој живи, одувек су се појављивали као важне и незаобилазне, најчешће и као кључне, трајне и опсесивне теме књижевног обликовања. Сви такви књижевни садржаји подразумевају претходну промену, ремећење, негацију, па и престанак ранијег стања, односа и вредности. Самим тим што су такви садржаји били део појединачног животног, емотивног или интелектуалног искуства, они су постајали и део прошлости, а тиме истовремено и једна од основних инспирација уметничког и књижевног стварања. Притом су највећи простор у књижевним делима заузимали они садржаји живота и они ауторски ставови у којима су проблематизоване претходне животне вредности, које су на тај начин, у прожимању са новим облицима и доживљајима стварности, омогућавале убедљиву и непосредну песничку, наративну или драмску транспозицију изабраних књижевних предмета. Истовремено, зависи из које перспективе је посматрана, већина тих појмова и сложених, врло често и противуречних релација међу њима задржавала је у

књижевним делима управо атрибуте трајности, непромењивости и великог значаја који су имали и у индивидуалном и у колективном животу, због чега су и постали стални садржаји књижевности.

Прошлост, сећање на прошлост, као трајна инспирације уметности, потреба за језичком, емотивном, мисаоном и догађајном и чињеничком реконструкцијом детињства и младости, златног доба живота, у којем је појединачно постојање било неоптерећено мишљу о смрти и страхом од ње, у којем је у човеку непрестано обнављана спонтана нада у будући живот и у бескрајно време које му предстоји, наметали су и одређене предмете и теме читавој књижевности у свим временима и у свим књижевним епохама. Отуда толико важних и незаобилазних књижевних дела посвећених детињству, младости, младалачкој љубави и другим облицима потврђивања човекове личности. Таква остварења говоре не само о трајању и значењу таквог времена у некадашњем појединачном животу већ посредно и о њиховом престанку и непостојању у времену стварања књижевних и уметничких дела на сличне теме. Од Вијоновог песничког завештања и питања у познатој балади о негдашњим госпама које се рефренски понавља: „Mais ou sont les neiges d'antan?” („Где су лањски снегови?”), па, на пример, преко Његошевих стихова:

*„Наше жизни прољеће је кратко,
знојно лето за њима сљедује,
смутна јесен и ледена зима.”*

до уздаха Милете Јакшића: „Ствари које су прошле, где су оне?” из песме „Ствари које су прошле”, оно

што је nestalo, што је једно време оптимално трајало, што је с разлогом или без њега прошло у део прошлости и сећања, и за чим се најчешће оправдано жали, са песничким симболима као што су сан, снег, ружа, зора, годишња доба, река, младост, телесна лепота и многи други, не само зато што је имало значење неприкосновене вредности у непосредном животу лирског или наративног субјекта, већ и самим тим, заправо искључиво самим тим што је опевано у књижевности, што је пренето у други вид постојања, прерастало је у део заједничког трајног духовног и уметничког искуства и одговарајућег система у којем је створено. На тај начин оно што је пролазно постајало је трајно јер је, прелазећи у сферу језика и књижевности, у причу, знање и искуство, добијало други, трајнији облик појављивања и другачији онтолошки статус. Тиме је и сама књижевност, као и друге области човековог духовног и стваралачког самопотврђивања, прелазила у трајну вредност живота, културе, појединачног и колективног постојања и идентитета.

С друге стране, многи други облици и појаве живота, историје, културе, науке, јавног и друштвеног живота, сама структура живота, структура света, ритмично понављање одређених појава и потреба и у колективном и у појединачном животу, ако су били императивни делови трајног колективног искуства или важни, незаобилазни садржаји свести појединаца, део њихове прошлости, сећања и знања, саме структуре њихове личности, самим тим што су претходно објективно и примарно представљали битне особине и вредности живота уопште, услов његовог функционисања и његов архетип, такође су постајали, некада свесно и програмски често и несвесно,

важни и сами по себи подразумевани предмети уметности и књижевности.

Цела прича о трајности и пролазности тиме се враћа у оквире и значења одређеног времена и простора и њиховог система вредности и иманентних животних потреба, у којима су управо појединачне вредности и потребе много одређеније и условљеније формиране него што би то њихови издвојени примери подразумевали. На тај начин су и појединачни живот и појединачно искуство прелазили у општи, у заједнички живот, јер су примарно били условљени њиме. И обрнуто, књижевност је као духовна делатност непосредно условљена појединачним искуством и појединачном визијом живота и свих важних односа у њему, а они су, с друге стране, најнепосредније били повезани са трајним и стабилним животним структурама, потребама и вредностима. Књижевност је тим непрестаним преплитањем и прожимањем општег и појединачног, стабилног и привременог, стварног и субјективног, трајног и пролазног добијала неке од својих најважнијих садржаја и велики разлог свога настанка.

Иво Андрић не завршава случајно готово сва поглавља свог најпознатијег романа симболичним реченицама о трајности и вечности моста. За њега је, међутим, сам живот „несхватљиво чудо, јер се непрестано троши и осипа, а ипак траје и стоји чврсто као на Дрини ћуприја”. Пролазно и трајно, иако посматрани у одређеним времениским оквирима, у тим исказима толико су међусобно условљени, да им је природно место у истим реченицама. Милош Црњански у *Ламенту над Београдом* такође спаја пролазност појединачног живота и трајност града, симбола општег и националног трајања:

*Јан Мајен и мој Срем,
Париз, моји мртви другови, трешње у Кини,
привиђају ми се још, док овде ћутим, бдим, и мрем,
и лежим, хладан, као на пепелу клада.
Само, то више и нисмо ми, живот, а ни звезде,
нега нека чудовишта, полипи, делфини,
што се тумбају преко нас и плове, и језде,
и урличу: 'Прах, пепео, смрт је то.'
А вичу и руско 'ничево' -
и шпанско 'нада'.*

*Ти, међутим, распеш, уз зорњачу јасну.
са Авалом плавом, у даљини, као брег.
Ти трепериш, и кад овде звезде гасну,
и топиш, ко Сунце, и лед суза, и лањски снег.
У Теби нема бесмисла, ни смрти.
Ти сјајиш као ископан стари мач.
У теби све васкрсне, и заигра, па се врти.
и понавља, као дан и детињи плач.
А кад ми се глас, и очи, и дах, упокоје.
Ти ћеш ме, знам, узети на крило своје.
Он тим двама строфама, и целом поемом, између
осталог казује да пролазно и трајно једно без другог
не могу постојати и да се једно и друго непрестано
прожимају. Тако ни Данило Киш на закључним стра-
ницама свог *Пешчаника*, после реченице да је „све
што надживи смрт” „доказ људске величине и Јахвине
милости”, не понавља случајно чувени стих: „*Non
omnis moriar!*” - („Не умире све моје!”), односно „Нећу
умрети сав!”, из једне од Хорацијевих ода. После тог
исказа он наводи аутентично писмо свога оца, који
је уморен у Аушвицу, и од његових бележака, мисли*

и речи обликује роман и у њему трајно чува његов нестали лик и његову особену визију живота.

На тај начин симболично надживевши смрт, књижевност је, захваљујући естетски обликованом језику и књижевној форми, оно што је пролазно, што је у једном времену било живо и што је као такво нестало, легитимно претворила у трајно. Тако је било у досадашњем искуству културе и тако ће вероватно бити „док је света и века”. Јер у граници света и века, и у границама језика, културе и појединачног и колективног живота, може се истовремено спајати и раздвајати трајно и пролазно, а да тиме ниједан од та два појма не изгуби свој основни смисао. И у том спајању и раздвајању проналазиће се симболична и стварна нит водила човековог чулног и емотивног живота, његовог мишљења и постојања, његовог трајања и стварања. „Трајно” и „пролазно” тако ће и у стварном животу и у животу уметности и књижевности сачувати своје природно значење.

*Излагање на Филозофско-књижевној
школи у Крушевцу*

ТИОДОР РОСИЋ

ОРЛОВО ГНЕЗДО

Враћао се Стефан Немања, велики жупан, из неке далеке земље. Надомак свога двора, на увору Људске реке у Рашку, имао је шта и да види: неки људи у мрежу ухватили човека, везали му ноге и руке, па му главу у воду потапају, а спремају се, богме, и да га обесе.

– Шта вам је учинио тај човек кад га тако мучите? – упита Немања.

– Ово није човек! То је нечиста сила! Здухач! Предводи градоносне облаке – потуче нам летину! – повичу они. – Све док га не обесимо, нема нам напретка!

Немања им једва некако објасни да тај човек не води градоносне облаке него да је то Павле Златокрил, господар града Злоступа, чувар рудника Брсково. Мајка га родила крилатог да чини добро а не зло. На једвите јаде избави Павла Златокрила.

Видећи да је избегао сигурну смрт, Златокрил побратими Немању. Ишчупа из крила златно перо и каже му: – Ако будеш у невољи, протри ово перо и позови ме, Богом побратима.

Немања узне узео златно перо, поздрави се са побратимом и оде својим путем. После неког времена крене он у обилазак градова. Дојавили му о некаквој завери. И већ одоцнио, појаше коња према Пазаришту, уз реку. Али, не лези враже! Немања јаше, а нешто га

дозива. Чује се однекуд и пригушен смех; из даљине нешто цвили. Немања ћути, не одзива се. Јаше. Код једног речног завијутка, насред реке, на спруду, угледа девојку – бели се. Месечина као дан! Маше му. – Немања! – дозива га.

Господар Рашке трља очи, гледа девојку у белом, распуштене косе до појаса, али – ћути и јаше. Зна он: не ваља се нечастивом одазвати. На другом завијутку девојка сребрне косе. – Немања! – маше му. На трећем девојка златне косе. – Немања, Немања! – зове га. Кад се смеје – зоре свићу, кад га зове – сијасет звончића звони.

Превари се господар Рашке; није му срце од камена, и њега је мајка родила: одазове се. Кад хоћеш – нема ни реке, ни девојака бујне, сребрне и златне косе. Сам он на стени, у мраку мрклом. Као кроза сан, сети се да је кренуо за гласом златокосе девојке и да је зашао у неку помрчину. Више се не сећа ничега, савладао га дубок сан.

Кад је свануло и сунце грануло, а Немања погледао око себе, схватио је да је заточен у пећину Орлово гнездо. Испод њега хучала је Рашка, низ реку се чули гласови трговаца, занатлија, цариника и попова – допирали су с Пазаришта. Изнад себе угледао је стену и парче неба, видео је улаз у пећину Вилин разбој, а изнад њега спазио и пећину Очи разбоја. Схватио је све.

Из стене, зачула се песма. Од ње да повилениш; од милине затрептало лишће на дрвећу, уздахнуо камен, заиграле рибе у модроокој Рашки. У Вилином разбоју певале су девојке – црнокоса, сребрнокоса, златокоса. Ткале су свадбено платно, простирку за брачну постељу Немање и златокосе виле.

Изнад Вилиног разбоја, на стени, испред улаза у пећину Очи разбоја, угледао је плавооку девојку. Чувала је стражу, да он, неким чудом, не утекне из заточеништва. Виде да је пропао, да више никада неће видети старог оца, милу мајку и вољену браћу. Сузе му ударише на очи кад помисли да више никада неће видети поносну Србију. Паде на стену и зајеца:

– О Свети Ђорђе, ратниче! Избави ме из ове беде!

На коленима, ничице, очајан, једнако молећи Светог Ђорђа за помоћ, сетио се побратима Павла Златокрила и његовог златног пера. Прекрстио се, протрљао перо, завапио:

– Побратиме, где си? Погибох!

Господар Рашке још то није ни изустео, а побратим Златокрил већ се пред њим створио. Одвратио пажњу виле чуварице на стени испред пећине Очи разбоја, ушуњао се у пећину Вилин разбој, донео Немањи већ изаткано платно. Један крај платна привезао за самотно дрво испред Орловог гнезда, спустио низ стену побратима; вратио га старом оцу, милој мајци, браћи рођеној. Вратио га у поносну Србију.

МАЈЧИНА ДУШИЦА

Подигне се једанпут Реља Крилатица од Новог Пазара и оде неким послом у Латине. Турчин Иса-бег то искористи па удари на његову област, огњем и мачем заузме Нови Пазар, похара Рељин двор, зароби његову супругу принцезу Светлану, а децу му, Јована и Јовану, отера од куће да се злопате од немила до недрага.

Силан Турчин Иса-бег испрва је лепо поступао према Рељиној супрузи. Ласкао јој, обасипао је поклонима, умиљавао се, наговарао да му постане жена, погази

часни крст и пређе у ислам. Принцеза Светлана ни главу да окрене на Турчина! Једнако плачући, мислила је на децу, а њега презирала, мрзела.

Кад Турчин виде да ништа не моће постићи, веома се расрди и нареди да принцезу Светлану затворе у Кулу мотриљу, не би ли у тамници попустила. Узалуд! Принцеза постаде још тврђа, непопустљивија. Одбијала је чак и храну од крвника који јој је децу отерао и дом разорио. Тамновала је, једнако се молећи да јој Бог децу изведе на прави пут, да их заштити од сиротиње и голотиње, а њу да што пре узме са овога света и ослободи мука.

Дочује у Латинима Реља Крилатица шта је било од његовог двора, да му је силан Турчин Иса-бег отерао децу, а жену, принцезу Светлану бацио у тамницу, земљу опустошио; врати се из латинског приморја. У једној воденици на реци Јошаници, према планини Рогозна, пронађе децу Јована и Јовану – од глади, дивљих звери и Турака склонио их слуга Милутин. Прикупи Реља војску па крене на Турке.

Ослободи сву своју област, зароби и погуби силног Иса-бега, поврати Нови Пазар, заузме Кулу мотриљу. Али касно! Због туге за децом и глади, пркосна и поносна принцеза Светлана више није била међу живима.

Шест дана оплакивали су принцезу – шест дана и шест ноћи. Седмог дана сахранили је поред цркве Светог Петра и Павла. Сваког дана Јован и Јована, брат и сестра, долазили мајци на гроб. Сваког дана тужили за мајком. У тузи и болу испратили пролеће, дочекали лето; не приметише косидбу и вршидбу; мимо њих минула јесен и корпе пуне грожђа, јабука, крушака, разног поврћа – плодова земље; у тузи не осетише ни ледену зиму; о Ђурђевудне мајци на гроб понели ђурђевак.

Ишли низ реку Рашку, птице их пратиле, дрвеће размицало своје зелене крошње; дошли до Петрове цркве, до мајчиног гроба; а тамо, на гробу принцезе Светлане, изникла мајчина душица, миомирисни цвет.

Никада до тада Јован и Јована, брат и сестра, нису осетили милији мирис; обузете миомирисом и птице су весело кликтале, пчеле радосно зујале, а други цветови извијали главе према мајчиној душици. Такав је то цвет: лечи оне којима се вилице грче па не могу да говоре, храни децу која немају апетит, миомирисом уклања лишајеве и мајчински бди над болеснима.

Угледавши цвет, брат и сестра осмехнуше се први пут после мајчине смрти, и учини им се као да је мајка ту, поред њих.

ВИЛИН КОЊИЦ

Некада су мајке рађале крилате кћери. Повијале их у буково лишће и остављале у гајевима, поред језера или река. Мале виле се умивале сунцем, а напајале росом. Расле и дорастале до девојака, али каквих девојака – кад заиграју, трепте као лиске јасике; кад запевају, са њима певају горски извори, дрвеће у гори, звериње у планини, траве у пољу, орао крсташ кликће од радости.

У истом дану родила мајка Горицу, а Вишеслав, господар српске Достинике, добио сина Радослава. Горицу мајка повила у буково лишће, а наследника Достинике повили у свилу. Оставила мајка Горицу испод букове гране, да се сунцем умива и росом напаја, а Радослава ставили у златну колевку, умивали га водом мирисном, напајали млеком кошутиним. Горица дорасла до вилинског кола, Радослав до коња, копља и првог лова. У лову угледао Горицу. Угледала и Горица Радослава. Загледали се једно у друго.

Седам дана Радослав долазио у гору, седам дана Горице није било у колу.

Једној старој злој вили буде сумњиво што се Горица издваја, што се песмом не јавља. Кад једном Горица крене да се састане са Радославом, стара злоћа кришом пође за њом. Дошуња се до горског извора. Угледа вилу Горицу и стаситог Радослава – држе се за руке, кренули ка планинском језеру. Како их угледа, матора злоћа узвикне:

– Ихи, ихи јар! Чиворога, чиворог!

Претвори Радослава у вилиног коњица. Од његових ногу и тела постане вретено, од руку се створе опнаста прозачна крила.

Кад виде шта се деси, Горица заплака горко и неутешно. Са њом заплакаше рибе у језеру, птице у шуми, зечеви у пољу, орао крсташ у облацима, звериње у гори.

Злу вилу то још више разљути. Бесна, дохвати Горицу за косу, искиде јој добар прамен косе злаћане, баци га на земљу. Стара злоћа се задовољно зацерека и оде, а од Горичиног прамена створи се планинска трава – вилина коса.

Вилин коњиц узлети, полети према вилиној коси, покуша да слети, али га ветар одува. Поред вилине косе стара злоћа оставила је ветар. Он спречава вилиног коњица да слети на вилину косу.

Откако је зла вила изговорила "Ихи, ихи јар! Чиворога, чиворог!", вилин коњиц стално покушава да се састане са Горицом. Лети немирно, хитро, изнад воде, покушава да слети на вилину косу, тражи Горицу. Вила Горица је тужна и претужна – у колу не трепти као лиска јасике, кад пева, расплаче траву и зеца у пољу, орла крсташа у облацима, звери у гори, птице у шуми, рибе у води.

ЉУБИЦА НЕНЕЗИЋ

ДУКАТ

Било је то тешко време, посебно за онога ко је тада био дете. Завршио се рат, дошла окупација и све што њу прати: сиромаштво, немаштина сваке врсте, умор од свега претходног. За њих троје, сестру од пет, њу са седам година и брата који је зашао тек у трећу, та година је била још трагичнија. Изгубили су мајку. Често су стајали у групици укочени, збуњени, пуни неразумевања и потпуно празни. Годинама иза тога су им та осећања била нераздвојни пратиоци. Били су ускраћени за безбрижност у мајчином загрљају, за оно топло осећање сигурности, које пружа мајчина рука и осмех. Тога више никада није било иако се цела породица трудила да то надокнади, посебно баба.

Кућа је имала неколико соба и "задњу собу" у коју су деца ретко залазила. Кад јој је било десет година, баба је позвала да дође у ту собу. Било је ту пуно сандука са брашном и пшеницом, дрвених чаброва које су правили деда и отац, а у њима пекмез од шљива, затим повесма тежине и вуне, кудеље и друге ствари потребне сеоском домаћинству. Мало шта је ту привлачило њену пажњу, можда само неколико канура обојене пређе спремне за плетење. Неодлучно је стајала на прагу собе. Баба је била тајанствена и само је шапнула:

- Уђи, имам нешто да ти покажем.

Дошла је до пола собе и одатле гледала како баба из једног чабра извлачи разне замотуљке. Неке од

њих је одвијала, а за неке је знала шта је у њима. И као да се преслишава шапутала је:

- Ово је семе од краставаца, ово за паприку бабуру, што ми дала Милица, е, ово је од месечарке. Ту је било и семе за цвеће, лепу кату и лепог човека, то увек садим у купусару уз каравију

И тако редом док није дошла до штикованих чарапа. Мушких. Оних свечаних ,што се обувају само за празнике. Ту је застала. Опипала их пажљиво и извукла крпицу, одвила и на њеном длану је засијао жут, на тамној врпци дукат.

- Ево, ово је за тебе, од мајке. Још си мала и ја ћу да га чувам, а кад порастеш, даћу ти га. Немој ником да причаш, ни деци.

Збуњеност је и даље ћутала у њој, није се ни померила, тек мали наговештај радости: од мајке.

Те јесени стриц се женио. Није било ничег прикладног за поклон млади. Није било ни пара, али би се за то нашло, али није имало ни где да се купи. Стриц је питао да ли хоће да му да дукат, само док не доведу младу, а онда ће да врате. Стрина је била јако лепа и радовала се њеном доласку. Сложила се.

После неколико година, једног двадесетог јула, појавила се баба носећи преко руке народну ношњу. Иде ситним корацима, а некако важна. Пружила јој ношњу говорећи:

- Обуци се. Данас је празник, света Недеља, слави црква у Петини, има и сабор.

Био је то први сабор на који ју је слала саму. Обрадовала се и брзо обукла. Бела кошуља, тесан сатенски јелек и широка сукња ручно ткана су променили њен изглед. Баба је са сузама у очима рекла:

- Е, кад би те мајка видела. Сада можеш, додала је, да ставиш дукат. Иди код стрине да ти га да, дошло је време за њега.

Стрина је носила дукат неколико година. Гледала га сваког дана на њеном врату. Њој није био потребан до овог тренутка. Полазећи огледнула се на стаклу од врата. Изненадила се због свог изгледа. Дан јој се учинио још светлијим. Пошла је ка стричевој кући сва озарена. Пред њом сеоски пут, па мост на речици, широке крошње дудова подижу се високо према небу и заклањају шумицу на брду. Све је зелено и мирисно, а цветови се не виде, само се зрелост лета осећа у сваком удисају. Сва уплахирана стала је испред стрине, која је узвикнула.

- Гле, како си велика Зашто си тако обучена?

Било је у том узвику стрининог изненађења и искрене радости..

- Идем на сабор, па сам дошла да ми даш дукат, скоро хвалисаво је одговорила.и задовољно погледала по себи.

Стрина је испустила тањир који је прала, а затим и глас:

- Ја сам га изгубила, процедила је.

Стриц је чуо буку и питао шта је било.

Низ стринино лице боје брескве котрљале су се крупне сузе.

- Изгубила сам дукат, јецала је.

- Како си изгубила?. И кад? чудно се стриц.

Стигла је и баба и питала зашто није казала одмах, могли су да га нађу.

- Бојала сам се да ћете се љутити, одговорила је.

Подне је разастрло по свему дубоку тишину. Тад наступи чудан часак језе. Све се изокрену као да је нешто невидљиво поништило читав бљештави предео

и он је нестао. Нагло. Остала је само празнина. Стајала је у тој празнини без мисли и осећања. Оно задовољство од мало пре је утихнуло. Остало је - ништа. Само је чула бабин глас:

- Иди ти. Далеко је. И чим видиш да се сунце приближава заранцима, за два конопца, не за један, полази кући. Не чекај никог. Пре мрака да си овде, немој случајно да омркнеш и да идеш по тамнини.

Пошла је са оним старим осећањем да не припада никоме. Сабор је почео и у колу су биле зајапурене девојке, хармоникаши знојави са новчаницама на челу и весели младићи. Јастребац ту, скоро руком да га дохватиш. Срела је неке рођаке и другарице, али се није задржавала са њима. Они су се окретали за њом и питали да ли је то она. Ушла је у цркву, запалила свеће за живе и оне којих више нема, обишла око кола и вратила се раније. Све је било тако необично, као да је то неко други, не она.

Стрина је касније причала како је изгубила дукат:

- Кад је оно била велика киша, излила се река и поплавила целу купусару. Ја сам мотиком правила бразде и разводила воду. Газила сам по блату и била потпуно мокра. Тек сам увече приметила да нема дукат. Ујутро сам рано отишла у купусару. Све сам прекопала, али га нисам нашла. Да ли га вода однела или га земља прогутала, не знам. Плакала сам много да нико не види, али узалуд. Нисам се усудила да кажем никоме.

Судбина је породицу одвела својим путевима. Стриц и стрина су са децом отишли у далеку Аустралију, брат у Америку, сестра се удала у село где је живот застао пре пола века. Она је ту, у најближем граду. Низови година су доносили успехе и радости. Скоро да је избледело оно сећање на реченице које су шапутали сељаци гледајући их у детињству:

- Сирочићи, јадни.

Желели су тада да се сакрију, да нестану, само да не чују те речи и не виде њихове сажалјиве погледе. Стрина и баба су се давно преселиле са оне стране сунца. И једног јасног дана поштар је донео писмо од стрица. Није јој никада раније писао. Коверат је био велики, а писмо кратко:

- Чуо сам да си добила унуку. Честитам. Нека је жива и здрава. И срећна. Ево, шаљем ти један дукат за њу. 'Оди до златара да ти направи рам и ланче, ја ћу да ти пошаљем новац, то нисам могао да ставим у писмо.

Ја сам добро, што и вама желим. Поздрав од стрица.

У коверту су били и неки шарени рекламни папири за козметику на које није обратила пажњу. Обрадовала се стричевом писму и тек тада пажљиво прегледала оне папририће. Из једног је испао дукат, жут и светао, са ликом Фрање Јосифа. Да ли је и онај пре пола века био такав? наметнуло јој се питање. Није знала, није га никада узела у руке, ни окренула на другу страну. Гледала га само из далека..Сада овај погледа пажљиво, окрену га и закључи да је нешто већи од онога. Даће га унуци кад буде толико велика да разуме његову вредност као поклон од деде из Аустралије. И јави јој се мисао Данила Николића:

- Дукат има драгоцен садржај, украс за онога што га прима, радост за онога што га даје, где год да га ставиш, он је увек исто - дукат.

Дан је био светао, мириси дрвећа и цвећа су пловили и мешали се са треперивим ваздухом, све је било мирно, скоро непокретно, само су сећања ишла далеко, далеко у прошло време. Сећања немају ни временска, ни просторна ограничења, али имају моћ да нас подсети на нешто што смо давно мислили и осећали.

ЗВОНИМИР БАРЕТИЋ

ПРИЧА НА ЈАПАНСКИ НАЧИН

Дувао је хладан ветар и мирисало је на снег, па је жустрим корацима грабила ка свом солитеру. С рукама у џеповима, натученом капуљачом ветровке и тренерком утакнутом у гумене белоцрвене чизмице она се отпозади чинила као девојчурак из петог или шестог разреда. Недостајао је само ранац веселих боја на леђима као потврда таквог утиска. Спреда, међутим, видело се да је бабац у позним шездесетим. Откривало је то ситно изборано лице прошарано старачким пегамма и очи које су одавно престале да сијају младалачким жаром и топлином. Ипак кретала се прилично живахно за своје године јер су јој се у стомаку ускомешали лептирићи. Зенице скривене иза подебље диоптрије немирно су шарале, али на то их нису подстицале слике споља већ осећај понижавајуће немоћи који се повремено повлачио пред таласима гнева и мржње. То је њеном старачком лицу давало опак израз да се чак и млади арогантни комшија с деветог спрата непријатно тргнуо при изласку из лифта иако му је пожелела добар дан.

Изула је чизме у антреу, окачила ветровку о чивилук и ушла у станчић. Ни топлина дома није могла да одагна осећај који се јавио, бургијао из најскровитијих дубина њеног бића и избио на површину као непобитна свест о томе да јој је калаштура провидно и без стила отела сто пет динара.

Зар јој стварно личим на такву гуску?, питала се у себи.

Хтела је да јој каже да измери оба писма а не само једно, да залепи одговарајуће марке и назнаку „пар авион”, да их не оставља на пулту већ убаца у кутију поред стола, па и да се пожали управници поште или шефици смене ако затреба. Али нико јој не би гарантовао да ће писма отпутовати даље од прве канте за ђубре због чисте пакости тих роспија; јер, тиме би им приредила сцену, довела у сумњу њихову честитост и поштење пред познатим, махом пензионерским лицима из блока с којима су се зближиле и годинама тикале и комшијале.

Ни та нова управница није била од јуче. Мурдара, која је до скоро радила на истом таквом шалтеру за пријем писмоносних пошиљака и пакета само у пошти у суседном блоку. Пре две године у децембру дала јој је у руке писма - новогодишње честитке за САД, Аргентину, Сирију, Немачку и Француску и ниједно није стигло на своју адресу! Мерила их је, збирно зарачунала цену у вредности неколико пристојних кутија за цигарете, наплатила и оставила их тако на пулту као и њена садашња службеница. „Марке ћу залепити касније, чим се разиђе ова гужва”, рекла јој је предусретљиво уз осмех и омела је баш када је заустила да је на то подсети. Тиме јој је развејала сумњу која се јавила, а испоставило се да је била на месту. Добро се сећала тога.

Та два писма морала су да стигну на одредиште. Једно је било за сина у Француској где већ годинама робија због оружане пљачке, а друго за сестру од тетке - јединог живог створа по мајчиној линији коју је последњи пут видела пре четрдесет

година приликом испраћаја у „Земљу гаучоса”. И једно и друго јој се повремено јављају телефоном, а она због пензије не може да им узврати истом мером, па им пише једном у години пред божићне и новогодишње празнике.

И та једина писма због погане шалтеруше сада треба да заврше у контејнеру или канализацији. Е, па неће моћи. Живу ћу је одрати, крчкало је у њој.

Требало је одмах да реагујем, баш сам права слина, разапињале су је мисли.

Узела је да решава укрштене речи не би ли их скренула.

Време је одмицало, а она никако није могла да се одлучи да ли поново да се облачи и тамо у пошти надигне галаму.

Отишла је у кухињу да пристави чај од нане и камилице. Надала се да ће је то смирити јер је осећала надолазак плиме беса која је претила да је целу поклопи и понесе. А то никако не би ваљало. Људи су је летос једва одбранили од разјареног шоферчине градског аутобуса на Зеленом венцу кад га је млатнула по сред лица кесом пуном краставчића зато што се лудачки издрао и на смрт преплашио девојчицу која је ушла у аутобус са сладоледом у руци. Откуд је дете могло знати да то није дозвољено? А и аутобус је још увек стајао!

„Ако већ не могу усраном мотком да оплетем оне лажљиве и корумпиране политичаре који свакодневно дефилију ТВ екраном, ваљда могу да пресудим тој гадури коју не штите никакви панцири и бодигардови”, мрмљала је себи у браду док је врелом водом преливала кесице с чајем и док јој се Лелја мувала око ногу и умиљато мукала.

„Их, мацо моја гарава. Зар си већ огладнела? Добро си ме подсетила, ја данас ништа нисам јела. Шта ћемо да папамо? Да пропржимо оно мало кокошије цигерице, а?”

А маца као да је све разумела. Стојећи на месту уздигнутог репа и гледајући је нетремице у очи, узвратила је једним кратким „мијау”.

Из фиоке је извадила *пендлтон хантер* са све корицама, синовљев омиљени нож и спретним покретима уситнила месо на дасци. Потом је мању количину убацила у тигањ с већ коришћеним зејтином - било је то за њену мезимицу - а другу већ гомилу је скрајнула, па исецкала главицу црног лука и све то помешано испржила у другој тури за себе.

Кучка блајхана, дође ми да јој набијем итрикаћу иглу у око кроз шалтерски отвор. Она и не слути колико мало недостаје... кључало је у њој између залогоја.

Ако сада пођем, можда бих још могла да повратим паре и писма јер сигурно није залепила марке. У живот бих се кладила!

По завршетку јела чега, узгред, није била свесна, механички је одложила тигањ у судоперу, па је, понета гневом, обула чизме, пребацила шал око врата и ускочила у ветровку, решена да се сјури до поште. Међутим, чекање лифта се одужило, гнев је ишчилио, па се вратила и опет навукла шлафроку.

Она се током неколико сати трипут облачила и свлачила подстицана бесом и непојмљивом мржњом који су чинили да се у једном тренутку осећала моћно, а у другом већ тонула и нестајала попут реке понорнице у мрачним тунелима немоћи и незнања. Исцрпљеној од тих ерупција лоших расположења старици се одједном приспавало па је села у фотељу окренуто прозору с ког је обично пуцао вртоглав

поглед јер је становала на петнаестом спрату, а сада је био само велики ТВ екран са сметњама јер је напољу вејао густ снег.

Лејла као да је вребала тај тренутак па јој се сместа увалила у крило и собичак се очас претворио у топли пиротски *ћилим* чију је основу чинило благотворно мачије предење, а шарено средиште и бордuru кркљање седе главе која би повремено клонула на усахле груди и моментано се усправљала уз чујно гутање накупљене пљувачке.

* * *

Најављени снег и нагли пад температуре у поподневним часовима били су више нежељени него неочекивани за другу смену радница мале поштанске филијале и Блоку Х. Крај радног времена дочекале су с помешаним расположењем. Док је шефица стављала катанац на решетком појачана врата стражњег улаза, њене четири колегенице су се при судару с леденим ваздухом ужурбано ушушкавале у своје шалове и навлачиле капуљаче. Уз стресање раменима једна се огласила: „Брр, што је хладно”, а друга је намрштено изразила забринутост: „Овај снег ће начисто да ми промочи ципеле.” Потом се уз шефицино и њихово узвратно „Лаку ноћ!” разишле свака на своју страну.

Старија службеница која је радила на шалтеру за пријем писмоносних пошиљака и пакета обавриво је силазила низ кратко степениште јер јер снег у који је тонула до глежњева био нетакнут. Одахнула је кад се домогла узаног једносмерног коловоза на коме је неки залутали ауто усекао две паралелне

стазе, па се бржим и сигурнијим кораком запутила ка суседној згради.

Полазећи поред скупине контејнера застала је за тренутак, из ташне је извадила писма - две глупе новогодишње честитке, поцепала их на пола и бацила у ђубре. Затим се окренула, прешла коловоз помно загледајући где стаје и краћом стазом под снежном покривком приспела у сигурност поплочаног бетонског прилаза надстрешници која се протезала целом дужином те велике зграде - скоро до њене трамвајске станице.

У близини једног улаза је застала, и окренувши се леђима ветру, припалила цигарету. Данас ниједном није стигла да изађе напоље на „пуш паузу”, мимо загарантованог получасовног одмора. Вршила се исплата пензија и повремено је морала да ускаче и припомаже млађим колегиницама.

Ти пензионери су прави гњаватори. Сто пута им објасниш једно, а они опет терају по свом. Тутумраци, само нешто рогоборе и клепећу вештачким вилицама, а не знају вола у дупе да убоду, текла је њена мисао. Ипак, било је и данас некакве вајдице. Сто пет динара су чист ћар. Таман за цигаре. Лепо ме је почастила она ситна кокошка водњикавих плавих очију и прозуклог гласа.

„Барвече”, у праву садашњост ју је попут болног убода стршљена вратио глас сподобе која јој се ненедано испречила на путу у неосветљеном делу надстрешнице.

„Добарвече”, узвикнула је и нагло застала. Безуспешно скенирајући појаву, она је уз нервозно отресање цигарете процедила: „А с ким имам част?”

Главом јој је пролетело да се неки малолетни деликвент намерачио да је ороба. Био је ситан и за

главу нижи од ње. Бринула је само подебља батина у његовој руци.

Пошто је сподоба оћутала одговор, она је покушала да сузбије стрепњу и загосподари ситуацијом: „Слушај, дечко. Патике немам, али ако желиш мобилни или паре... додуше и њих је мало, даћу ти драге воље. Само без насиља, а?”

Лик је ћутањем појачавао напетост, а затим је закорачио ближе улазу и одједном се нашао под снопом сензорски упаљеног светла. Том приликом је смакао капуљачу и прозборио прозукло: „Можда стасом личим на дерана, али сада можеш боље да ме осмотриш.”

Угледавши седу косу везану у коњски реп и наочаре на упадљиво седластом прћастом носу, поштанска службеница је одахнула с олакшањем и, повративши делић нарушеног спокојства, рекла: „Ох, како сте ме пресекли. Па ви сте она госпођа од по подне што ми је дала писма...”

„...која си ти малочас истресла у контејнер”, надовезала се старица ледено.

Службеница се лецнула, али смогла је снаге да безобразно и привидно мирно превазиђе непријатну ситуацију: „О чему причате, госпођо? Ништа вас не разумем.”

„Немој да се правиш блесав”, зарежала је старица. „Пратим те и посматрам из прикрајка од тренутка кад си изашла из поште. А сада ћемо да се вратимо до контејнера да погледамо чега се то дама ослободила.”

Из старичиног нагваждања као да је исцурела почетна пратећа енергија, па је службеница то осоколило да се огласи: „Молим вас, склоните се да прођем. Не желим да слушам ваша пензионерска

наклапања после радног времена.” И закорачила је напред глумећи одлучност. Међутим, старица јој је неочекивано хитро препречила пут подигавши батину с обе руке, спремна да удари.

„Ви нисте нормални!”, устукнула је уплашено и грозничаво тражила излаз. Била је свесна да нико не би чуо њено запомагање. Све живо се повукло у своје станове пред мраком и студени која је оковала град. Ипак, јавила се спасоносна мисао. Бацила је скоро заборављену догоревајућу цигарету према старичином лицу и користећи изненађење похрлила ка излазу где је преко интерфона хтела да дозове помоћ. Међутим, испружену десницу је на дохват циља сусликала тешка батина. Цикнула је од несносног бола и скоро заплакала, а затим је дивље, из окрета, и уз бесан узвик: „Ђубре маторо!” ташном распалила старицу по врату и потиљку. Затетуравши се, она само што није пала на нос, а службеница је уграбила прилику и потрчала према крају зграде.

Једва је одмакла до следећег улаза, а већ је лицем летела наниже јер се саплела о батину коју јој је бабац потурио међу ноге јурећи за њом. Болно је јекнула, што због неуспелог покушаја бега што због колена којима је загребала бетон и рукама на једвите јаде ублажила пад.

„Е, нећеш вала утећи, мајку ти јебем”, било је последње што је чула бауљајући четвороношке. Тешки колац се том приликом спустио на потиљак и она се разлила по бетону.

Старица је с обе руке дограбила крагну капута дупло теже службенице и одвукла је опружену потрбушке кроз мрачан пролаз у светларник између улаза. Затим се вратила под надстрешницу по

батину и ташну ниједном не помисливши на могућност наиласка случајних пролазника.

„Ти више никог нећеш поткрадати. Научићу ја тебе памети”, брботала је гласно док је службеницу окретала на леђа. Потом ју је опкорачила, засела на груди, извадила *пендлтон хантер* из дубоког унутрашњег џепа ветровке и његовим оштрим врхом почела да јој резбари чело.

По обављеном послу сечиво је прво мало провукла кроз снег, па га обрисала о светлоплави капут службенице и уредно вратила у канију. Добрано се помучила да беживотно тело посади уза зид у седећи положај, а онда се попут уметника мало одмакла да осмотри своју калиграфију. Иако је писање могло да се назре, никако није била задовољна, ем што је натпис био ситан, ем што је морала да комбинује ћирилицу и латиницу како би избегла заобљена слова.

„Од краве с ниским челом и нисам могла да се надам бољем”, рекла је заједљиво и мрко одмеравала службеницу која је седела оклембешено као крпени пајац.

Само што се окренула да пође кући, кад су из полумрака изникле две силуете - Бувара и Пегица! То су били њени омиљени пси слободњаци из блока, које би често нахранила јефтиним паризером на повратку из самопослуге или поделила с њима пицу из пекаре. Видевши их како пријатељски машу репом и пиље с ишчекивањем, њено расположење се претопило у саосећајно тепање: „Где сте, мили моји? Сигурно сте гладни на овој хладноћи, а тета нема чиме да вас послужи. Ипак... сачекајте!” Опет је потегла нож из корица и вешто,

као да је то радила целог живота, отфикарила службеници уши.

Једно је добила Бувари који га је у лету ухватио и сместа испустио погледавши је упитно. Пегица је такође дочекала крваво уво, али га је жвакала, па испљунула и на крају, придржавајући предњим ногама, растезала зубима. Било је сувише жилаво и необичног укуса, али погодно за игру - као мачићи које је повремено давила по блоку па их из спорта и разоноде бацкала увис и развлачила.

„Шта, нисте гладни, даду вам дадину! Е, имам ја код куће неког ко није тако пробирљив”, грдила их је као бајаги и припретила ножем док је стајала размакнутих ногу изнад непомичног тела. Затим се сагнула и отворила уста службеници. Некако је ухватила топао и мигољив језик руком, а десницом засекала његову ресицу дубоко наниже у дубину гркљана. Међутим, он јој је исклизнуо из руке чим је крв прокуљала. „Их, даду му...”, изустила је разочарано и исправила кичму као изморен касапин после рвања с тешком крмачом.

Светло које се тада упалило у једном улазу продрло је кроз прљава стакла ходничких прозора и призор у светларнику обојио болесножутим нијансом.

Крагна је већ с обе стране била натопљена топлом течношћу из предела ушију, а сада се од дотока крви из полуотворених уста клонуле главе једна тамна мрља полако ширила и по капуту у висини груди, За тренутак, замишљена, усправљена старица са широко размакнути рукама изгледала је као демон из најстрашнијег кошмара урођен дубоко у своје изопачено ја у суманутој потрази за идејом којом ће надмашити доскорашњу крволочност.

И досетила се како да реши проблем. Свукла је танку вунену рукавицу са женине руке, навукла је на своју левицу и прихватила се посла.

Шаке су јој бриделе од хладноће док је одсечени језик муљала по снегу и брисала од крви, па га „спакованог” у другу рукавицу на крају убацила у женину ташну.

„Само да га мало пропржим и нико срећнији од моје Лејлице”, рекла је егзалитирано, скоро певушећи. Али кад јој је поглед пао на главу с ишараним челом, разрогаченим очима и црним разјапљеним устима - што ју је неодољиво подсетило на платно норвешког уметника које је оставило такав утисак на њу да је у раном детињству вриском и окупана знојем често будила забринуте родитеље - усхићење се расплинуло и уступило место муцајућем или, можда, само цвокоћућем извићењу: „Немој ми замерити. Срећом пппа пппластичари данас ччине ччуда. Ббићеш ооет кко ннова...”

Међутим, кад је с ташном окаченом о један крај батине и авлијанерима за петама пошла ка солитеру, страшан демон као да ју је опет запосео, јер се њен гласни монолог праћен лудачким смехом у распону од мушког грохота до сипљивог змијског шиштања разлегао блоком: „А твој дилбер... питам се само како ће реаговати на твој пластични језик при оралном сексу, хи, хи, хи... вероватно ће бесно да ти почупа пластичне уши, ха, ха, ха...”

* * *

После окрепљујуће РЕМ дремке старица је истресла мацу из крила и у кухињи жудно испила чашу воде у којој је претходно растворила кашику

соде бикарбоне. Црни лук ју је убијао већ годинама, али није могла да му одоли.

Облачење је протекло у нестрпљивом ишчекивању да мине дејство желудачне киселине, а на путу ка пошти једно мусаво Циганче јој се исплазило зато што му ништа није уделила. Обично их дарује, али није имала никаквог ситниша код себе. Његов језик ју је подсетио на нешто већ виђено... покушавала је да се досети, али сем језика заклане свиње или краве ништа друго јој није падало на памет.

У пошти се њен ток мисли улио у ново корито. У реду пред шалтером била је одлучна да ствар истера на чистац, само без икаквог плана. Но, није бринула због тога. Штавише, осећала се пријатно, јер ју је бес од пре неколико сати из неког необјашњивог разлога потпуно напустио.

Током чекања приметила је да се у кутији до стола службенице накупила повећа гомила писама и пакетића.

Једна пензионерка је глупим запиткивањем и непотребним задржавањем на шалтеру произвела код ње и других људи у реду оправдано негодовање. Она би јој већ откинула главу, а смкрнута шалтеруша је, у покушајима да је се ослободи, испољила невиђено стрпљење. Међутим, до пензионерке као да није допирало мрнцање и добацивање нервозних.

Ипак старици се тако пружио прилика за процењивање ситуације. *Ако затражим повратак писма и пара, поготово овог потоњег... гадура ће се накомстрешити и одбити ме с образложењем да је кутија препуна и да нема времена за чепркање по њој. Ако бих инсистирала, подржали би је они иза мене - и с правом, јер многи су свратили с посла на повратку*

кући. Недостајала је само још једна матора лујка да им уморним и ситим свега загорчава дан.

А затим се нашла очи у очи с надрнданом службеницом и прозборила: „Вероватно ме се сећате, госпођо. Дала сам вам два писма пре кратког времена...”

Истог трена је препознала блесак у очима и њену спремност да је се дрско отресе уз подршку присутних, па је утањила глас и пропратила га снисходљивим осмехом и безазленим телећим погледом: „Била бих много захвална ако бисте могли да ми их накратко вратите. Знате, много сам расејана. Оно које је требало да иде у Аргентину ставила сам у коверту за Француску... морала би да их отворим...”

Службеница ју је одмерила сажаљиво и уз осмејак упућен неколицини најближих у реду изговорила: „Боже, боже... имате срећу да још нисам залепила марке”, па је помпезно као велики добротинитељ извукла писма остављена испод повећег пластичног подметача на којем се налазила шоља с до пола попијеном кафом.

Гадура, тачно сам знала, помислила је старица огорчено. С писмима се запутила к оближњем пулту где је глумила да претумбава њихове садржаје али, чим је пажња присутних одлутала у другом правцу, искористила је прилику да неопажено напусти пошту. Била је пресрећна што се докопала писма и одустала је од тражења новца.

У добром расположењу које није могао да поквари ни хладни северац, ни снег који је провејавао, она је скокнула до поште у суседном блоку, где јој је млада и насмејана службеница измерила

оба писма, налепила и печатом оверила одговарајуће налепнице и наплатила сто три динара!

Међутим, у стану на вратима кухиње застала је непријатно затечена. На радној површини један избледели језик јој се плазио с тањира, а поред њега се налазила повећа тегет ташна која није била њена... онда се присетила свог страшног сна од којег ју је подишла хладна језа...

Али службеница је била жива... вратила ми је писма... откуд сад па ово, да ли ми се причињава... језика не би било на тањиру да је прави... Лејла би га већ одвукла у неко ћоше као што је радила с голубовима ухваћеним на тераси.. ја мора да лудим, грозничаво је размишљала... онда јој је лакнуло, спао јој камен са срца на под кухиње и распрнуо се у безброј комадића...

Белешка о писцу

Звонимир Баретић (р.1952). Гимназију завршио у Пули, а Филолошки факултет (Одсек за арапски језик и књижевност) у Београду. Радио као носач кофера, ноћни чувар, преводилац арапског језика и више арапских земаља и наставник енглеског језика у неколико београдских основних школа. Последњих година сарађивао или још увек сарађује с више издавачких кућа (Porto libris, Metaphysica, Babun, Младинска књига, Lux Mundi Press) преведећи с енглеског и кинеског.

ИВАНА ЗАЈИЋ

УСАМЉЕНА БИБЛИОТЕКА

Док се успињала стрним степеништем до другог спрата, јер је лифт био у квару, иначе није пропуштала прилику да уђе у њега, каже и пут по равноме је прилично умара, на чијем се крајњем источном делу налазило њено радно место, средовечној библиотекарки није промакло да препозна звуке Зонине песме, који су одзвањали из дискографске куће, смештене у приземљу пословне зграде, чији је сваки кутак рутинским покретима, некада орних и витких, а данас прилично натечених и оронулих ногу и руку, са посебним задовољством и са нескривеном радозналости, која се у усијаном погледу и те како разоткривала, из дана у дан све боље упознавала. То ју је подстакло да одмах по уласку у библиотеку, где су у првим редовима стајале најновије књиге, са жаром, који је у њеним грудима титрао као пре годину дана, оде до полице на којој су стајале поређане једна до друге на десетине примерака Зоне Замфирове. И дан-данас јој прође кроз главу тренутак када је у библиотеку ушла девојчица у средњим тинејџерским годинама и једва чујним гласом, којим је одавала неуобичајену збуњеност, на питање шта је интересује, стидљиво затражила актуелну лектуру. После ње су сваким даном, најмање десетак дана узастопно, долазили школарци њених година и такође се интересовали

за исту књигу, а о нивоу интересовања и одушевљења могло се искусним оком судити већ при следећем суету са читаоцима, који су данима препричавали догодовштине са часова књижевности, што су их искусни професори преносили годинама уназад са генерације на генерацију.

Тог поподнева врата су се неколико пута отворила, али су унутра улазили само времешни пензионери, који су тражили литературу којом би прекратили усамљеничку доколицу. Пред смирај радног дана библиотекарка је провирила кроз прозор и тад је, угледавши како се школарци, носећи позамашне ранце на леђима, уздрхтала, понесена неким несвакидашњим узбуђењем. Планирала је при том да продужи радно време ако буде било потребно, само да би ђацима изашла у сусрет, али су се њене наде изјаловиле, а ишчекивање постало узалудно. Разочарана и од ишчекивања, које ју је замарало више него ли активан рад, упутила се кући. И тада јој, при доласку на посао није промакло да се из продавнице видео и аудио касета поново, али сада, изгледа све јаче и са већим жаром ори иста песма. Застакљена просторија, препуна дима и мириса алкохолних пића, узнемирено је поскакивала пред њеним очима, потресена корацима несташних момака и узаврелих девојачких сукњи, које су посвуда лепршале у неправилном ритму.

Сутрадан јој, по доласку на посао, није могло промаћи да се омладина униформисала костимима, који датирају с краја деветнаестог века и сви као да су настојали да имитирају ликове из познатог романа, само никако јој не беше јасно откуд народу толико маште да направи костим који нико није уживо видео.

Поново се осамивши у библиотеци, и сама је у себи почела да певуши Зонину песму и онда је схватила да ју је већ чула на малом екрану. Дакле, припрема се екранизација познатог романа.

По свршетку радног дана, који је већим делом провела сама, ходала је улицом као омађијана док су крај ње пролазиле девојке, косе везане у по две плетенице попут Зониних и младићи црних бркова и танких зулуфа као у кујунције Манета. Чинило јој се да се читав свет изопачио, боље рећи изврнуо наглавачке и окренуо се против ње.

Дани су пролазили, а њу је убијала усамљеност, обојена горчином, која ју је сваки пут кад би погледала кроз прозор, изједала све више. Деца су трчећим корацима улазила у њену пословну зграду, али су се заустављала у самом приземљу, тачније у видео клубу, где су изнајмљивала видео касете. Једног поподнева је стајала покрај прозора и крајичком ока посматрала свет на улици, не могавши да докучи што се то тачно збило са околином. Маша, девојчица која је пролетос долазила да изнајмљује књиге, једном је чак у журби заборавила чланску карту у читаоници па ју је пронашао неки њен познаник, и између њих се, како је из поузданих извора сазнала, родила љубав, говорила је да има годину дана млађу сестру и да ће наредне године засигурно доћи и тражити исту књигу. Опазила је на тренутак прилику која ју је по држању подсетила на Машу и одједном задрхтала, не могавши да савлада узбуђење, све се потајно надајући да ће на послетку разбити монотонију. Ишчекивање се протегло у недоглед. Нико није до завршеног радног времена закуцао на њена врата.

Кад је стигла кући, није издржала да, пре него што загрли децу, која су иначе мала и можда је

срећа што још не иду у школу, најпре дубоко уздахне и крене прво у купатило да се умије, не би ли скинула љагу која се у поприлично дебелом слоју наталожила на сваком делићу њеног тела, а онда похита у кухињу да спреми вечеру.

Док се окретала у узаном простору свога стана, који јој беше најслађе уточиште од свакодневних проблема, опази у једном тренутку како децу окупирају цртани филмови са малог екрана, па похита да им што пре скрене пажњу са телевизије. Покупи прво кутије са видео касетама, које су разбацала по кревету, говорећи како је хтела само да поспреми стан и да није лепо растурати ствари посвуда, али пошто је наишла на негодовање, што је, искрено говорећи и очекивала, каза им да је вечера на столу и да треба да пожуре да се не би охладила.

Када је све било готово. наредила им је да крену на спавање, не пропутивши при том да припреми омиљене сликовнице, које им је редовно читала, али је, по уласку у њихову спаваћу собу, увидела да су им очи натечене и кржаве, па, не желећи да подиже тензију, само искључи светло и, затворивши врата, дубоко уздахну.

Наредног радног дана већ је и сама прижељкивала монотонију, која се по обичају и догодила, само је овога пута, хотећи да је превазиђе, или барем ублажи, пре одласка до канцеларије, свратила до толико посећиваног видео клуба, који је за већи део ученог света био легло порока, који се пре свега огледао у конзумирању дроге, алкохола и ко зна каквих све омамљујућих средстава.

Помно је пратила понашање младих, покушавајући да у свакоме од њих открије девијацију, и сваки би се пут тргнула, питајући се дубоко у себи

шта је њен узрок. Одједном је осетила да се и сама стопила са околином, које се до малочас толико гнушала и све се више грозила пред сазнањем колико је мало човеку потребно да поприми особине свог окружења и изгуби сопствени идентитет.

Начула је као кроз галаму, која јој је, разбијајући димни зид пред њом, константно и темељно парала слух, како са екрана у самом дну просторије допиру звуци познате мелодије. Очигледно да се неко већ домогао видео касете пре него што је дуго најављивани филм дочекао биоскопску премијеру. Како је у сама била радознала, учтиво је замолила власника видео клуба да јој позајми једну, јер, будући свесна свог материјалног стања, које у последње време није испољавало тенденције побољшања, није планирала да иде у биоскоп.

Изашла је на улицу потпуно пометена и у таквом се стању упутила до радног места, где ју је на столу и даље чекала спремна књига, која је жељно ишчекивала наредног читача. Сатима ју је опипавала и разгледала са свих страна, тако да ју је, кад је омањи дечачић, који по свом изгледу у многоме наликоваше на телевизијског Манета, али и на Манета који се као визија још увек вртео у њеној глави, и затражио примерак Вечитог младожење, његове су речи у њеној глави склопиле, градећи неку несвакидашњу конструкцију, тако да му је махиално пружила у руке Зону Замфирову, а потом, свесна онога што је учинила, најпре прописно поцрвенела, а затим се уљудно извинила. Но, још увек није знала како да се извини себи.

МИЛИСАВ МИЛЕНКОВИЋ

ОТПИС ВЕРОЉУБУ ВУКАШИНОВИЋУ

Одшкринуо си само једно крило пенцера драги Верољубе, на неугаслом памћењу сеоског дечака, да не кажем младог тежака, који изумиру кано зелено лисје под првом сланом. И да не одоцним отписујем ти и својим би гласом хтео да се и ја под слеме твоје старе куће притајим, е да бих зачуо шкрипу оног вратила што на разбоју пређу затеже. А тај звук би ме опет у потмуло сеоско вече вратио, док нана крши грање лисника, са кога су овце суво лишће обрстиле и сетом за детињством испунио. Пећ звана бубњара је већ заложена, а она гранчицама ватру у њој подјарује. На пламену пече хлечкић пламењак и испуњеног туцаним сиром мени га дотура.

Спушта се рани јесењи мрак, замуко је чекић ковача којим на наковању коваше потковице за коње, потковице налик на млад месец, који се још у заранке на небу објави. Ућутали су се, не ћућоре више ни бирићи, ни пачићи, само једно загубљено пиле јесенче пишти испод кокошијег седала. Намирена је и стока у штали, нема више блеке оваца, ни мекетање јарића, само у амбару претовареном житом, овсем, јечмом и кукурузом чује се лоповски утишано како миш гризе зрневље.

Испод кућне стреје висе венке грожђа и црвене паприке, већ сасушене, коју ће баба за који дан

истуцати у дрвеној ступи. На тавану сушила детелина у сноповима, а то је био први откос, што га уграбише пре оне градобитине. Возио сам се на врху претоварених кола, чувајући жбан са водом.

Посечен је орах испред куће кад је отац умро. Боловао је од разних болечина, лечио се и залечивао, али моја мајка је говорила „не тугуј, сине, ако има века наћи ће и лека“. Изгледа да више није имао века. Само је пред смрт говорио „ништа ме у груди не боли, боли ме само туга у души“. После више није ништа изустио.

Под кошом зарђали плуг, колечке и ралица. Срп и коса тек отковани, као у загрљају висе окачени за јексер укован у дирек коша. Стоје и воловска кола са расушеним шинама и поиспадалим паоцима. Јарам се накривио, још су му глатке и светле оне издељане површине које су се глачале вратовима крава док су вукла кола. Имала су ишаране левчиће, увек коломазом зацрнеле тулајке, а на паоцима је висило давно сасушено блато из сеоских бадрика. Ено и сад видим оног дечака како се смеје и ужива возећи се на стрченици или у шарагама. Жури да из подрума однесе оцу бапку и чокањац, да откује косу комшији.

Подно имања теку Млава и Орловача, природно раздвојене, а силом све воде сатеране у Орловачу. Оковане су насипима да не плаве њиве, ливаде и детелиништа, а понекад и неки кованлук оштете и пчеле се разбеже по високом дрвећу, које после ми деца, моткама, обарамо и покривамо тек отканим белим платном. Уловљени рој пуштамо, а ми се дуго у потаји сладимо медом и пчелињим саћем.

Посебна туга ухвати воћаре и виноградаре, кад зађу међу клонуле ластаре и младе чокоте винове лозе. А то буде тек идућег пролећа, јер вода, која је подгрезла ојела је и сасушила младо корење и жилице

биљака, којима су се оне храниле. Најтужније изгледају оне воћке и винова лоза које су тек прородиле, па им плодови као, недоношчад, почну да вену. И то косне оне који су их својом руком засадили и неговали.

А те две реке што имаће нам опточише, као да и мој живот својом водом крстише и благосиљаше. Лети се по њима на тиквама броди, а зими тоциљајке чине по којима лете саонице и ноге хитре обуvene у патике са цоном од аутомобилских гума, навученим преко вунених чарапа и са клечаном школском торбом пребаченом плетеном узицом преко врата.

Некуд у журби и воз промицаше, често у недоба залазећи, каткад товаре угља код Бајлонијевог млина истовариваше, али увек са путницима лети жедним, зими цвокотано ладним. Само понекад међу њима би и понеко заљубљено девојче које из Хомоља ка некој Вароши жури и хитро скрива своје осмехе иза шамије којом је забрађена. Понекад би веселјаци у воз, још од Петровца и Ладних вода, домамили банду трубача из Бистрице и у дерт падали прислањајући своје отврдле уши на широка уста жутих и лимених флигхорни. Банда се само утишавала кад је бркати кондуктер својом машиницом цвиковао карте сељацима или наплаћивао глобу онима жељним муфте вожње.

И тако у недоглед тече ниска слика, које као ђердани на младим сељанкама и њиховим грудима, непрекидно трепере и поскакују. А чим се стишају ветрови, горњак и кошава, неко се присети тамних и тужних предања о сестрици Јелици, коју су снахе код мужева, њене браће, омразом нагрдиле. Браћа, женама податни, растргну је коњима. Било их је четворо и сваком од њих руке и ноге привезане беху невине Јелице. Па где шта од ње паде то се место посвети, а

тамо где јој се тело земљи предаде ниче манастир и прозваше га Заова.

Сад само пуцкета ватра у зиданом шпорету наложена облицама и цепаницама, а дечак, млади сељак, онај који ће ускоро изумрети, тоне у сан као да се обавија вуненим повојима и повија опраном рунском вуном, што мирише на млеко. Под лампом мајка и баба преду кудељице најпре тежине, а потом вуне, док им плетиво џемпера, рукавица и чарапа са плетаћим иглама у њему чека да га неко узме и настави да плете.

И ето отписах ти, драги Верољубе, желећи ти да своју веру поклањаш онима које љубављу обасипаш, и на овој земљици, која је потка и основа нашег живљења, као и онима на небесима од којих и са којих нас огрева она топлина што нам се после и у душу улива.

Захвалан ти онај који, твојом речи, отка паучину памћења што ми живот детињства ненадно оживи.

АНА СТЈЕЉА

ПЕСМА КОЈА ЖИВИ КРОЗ ВРЕМЕ

о песни Јелене Ј. Димитријевић „Сунце јарко”
- песма као синоним за даљине

Мање познато и ређе обрађивано песничко стваралаштво српске књижевнице Јелене Ј. Димитријевић (1862-1945) крије бројне и веома узбудљиве књижевне пропламсаје који осим свог исконског поетског, имају и изразиту културолошку и историјску вредност, те као такви, остављају свој траг у времену. Једна од таквих књижевних творевина је и Јеленина песма „*Сунце јарко*” која се налази у саставу збирке „Песме Јелене Јов. Димитријевића”, објављене у Нишу 1894. године.

Ова песма се из целе збирке издваја својом посебношћу. Иако данас потпуно заборављена, у своје доба, доживела је велику популарност. Популарност једне песме састоји се у памћењу и преношењу њеног текста у маси, у народним и грађанским слојевима, с колена на колена, с генерације на генерацију а о чему сведоче разни писани и усмени извори.¹ Песма „*Сунце јарко*” првобитно је добила народну а потом и грађанску мелодију. Непознаница је ко је из једине објављене збирке поезије Јелене Ј. Димитријевић, одабрао управо ову песму, ко јој је продужио живот и захваљујући коме се радо певала и стекла завидну популарност.

¹ Ђорђе Перић: *Осврт на популарност песама Јелене Димитријевић Сунце јарко и Баба Краса*, (ур.) проф. др Миролуб Стојановић, *Зборник реферата са научног скупа Јелена Димитријевић: Живот и дело*, Ниш, 2006, стр. 161-162.

У песми „*Сунце јарко*”, написаној 1893. године, песникиња користи мотив народне лирске песме у којој доминирају симболи сунца, светлости и њихове тоpline, како би тиме дочарала сву јаркост пламена љубави и снагу љубавне патње. Ова песма има карактеристике такозване момачке песме, иако ју је написала жена- песник. По том народном мотиву, младо момче преко сунца поздравља своју драгану од које га деле даљине. Песма започиње симболичним стихом:

*Сунце јарко, јутрос када сину
Окупано остављајућ' море,
Кад се жарко, на небеса вину,
Кад обасја моје драге дворе...
Сунце јарко, тако т' луче твоје!
Што те питам да ми кажеш право
Драгу моју, лепо злато моје,
Да ли виде и да ли је здраво?...²*

Првобитно написана и осмишљена као љубавна песма, у којој двоје заљубљених раздваја *окупано море*, а чију љубав преноси *сунце јарко*, његови *луча и сјај*, временом је изашла из оквира једне песничке збирке, отргла се из крила свог аутора и постала дело које је доживело успех и ван граница поезије. Тако је *сунце јарко* постало синоним за даљине, оне које деле заљубљене али и вољене. Ова песма дотицала је и срца родољуба који далеко од своје домовине пате и за својим вољенима и за својом поробљеном земљом. Она се заорила из хиљаде грла српских рањеника на Солунском фронту, у Првом светском рату, јер су је с тугом и чежњом певали српски борци док су лежали на

² Јелена Ј. Димитријевић: *Песме Јелене Јов. Димитријевића*, Ниш, 1894, стр. 94.

болесничким постељама. Управо су завршни стихови ове песме пронашли пут до срца српских родољуба који су, као да се обраћају својој домовини, певали:

*Сунце јарко, сутра кад се родиш
Каж' јој да ми за њом срце вене,
Поздрави је кад год је походиш
Пољуби је, сунце, место мене!*³

Песму „Сунце јарко”, први пут је нотно записао британски лекар и музичар др Лајонел Баден (1892-1965) на основу певања српских рањеника у болници Вертекоп на Битољском фронту. Песма је записана и у рукопису *Serbian Songs-Српске песме Вертекоп*, 1916/1918, бр. 314: *Поздрав драгој/ Сунце јарко*) и тај рукопис, чува се у Музиколошком институту у Београду.⁴ Управо ова збирка народних мелодија др Лајонела Бадена сведочи о томе да је музика истрајавала и у ратним временима. С обзиром да је Јелена Ј. Димитријевић учествовала у Првом светском рату као милосрдна сестра, могуће је и да су српски рањеници ову песму чули управо од ње, односно да је збирку у оквиру које се и налази песма „Сунце јарко” понела са собом. Пут ове песме, од изворне збирке до њених поклоника, заувек ће остати непознаница, али оно у шта нема сумње је чињеница да је ова песма постигла велики успех, те да је успела да опстане, пркосећи времену.

Народна верзија ове песме је готово заборављена, али се зато градска мелодија дуго задржала, неретко у измењеном облику. Градска мелодија, први пут је

³ Ибид. , стр. 95.

⁴ Ђорђе Периф: *Осврт на популарност песама Јелене Димитријевић Сунце јарко и Баба Краса*, (ур.) проф. др Миролуб Стојановић, *Зборник реферата са научног скупа Јелена Димитријевић: Живот и дело*, Ниш, 2006, стр. 164.

забележена између два рата у музичким издањима Јована Фрајта „*Мој пенџеру и Сунце јарко*”.⁵ Тада је први пут била забележена мелодија, иако се сâм текст певао и раније, о чему сведоче песмарице. Текст песме, у целости објављен је у књижици „*Најновија српска лира*” која је доживела неколико издања. Градска мелодија песме „*Сунце јарко*”, одржала се на програму радија до данас, певајући се на три искварене строфе Јеленине песме, узете с почетка, из средине и с краја. Мелодију је забележио и публикувао музички уредник Радио Београда Ђорђе Караклајић, у збирци „*Старе градске песме и романсе*”. Још краћи текст ове песме објавио је Иван Ценерић у својој песмарици „*Велика народна лира*”.⁶

8. Sunce jarko
jutrom kad
se rodiš

ork. uvod

Andante rubato

1. Sun-ce jarko, ju-trom kad se ro-diš
2. Sun-ce jarko, dal'se dra-gi se-ča
3. Sun-ce jarko, ded'mi re-ci pravo,

o-ku-pa-no os-tav-lja-juć mo-re. Kad se jar-ko
o-nih da-na kad se sa-anom bi-o. Na-še be-še
vi-del'dra-gog, i da li je zdra-vo. Po-zdravi ga,

u ne-be-sa vi-neš i o-ba-sjaš mo-ga dragog dvo-re.
I et-dost i zra-ča, ah, da li je us-po-me-na bi-la.
kad god ga po-ho-dim, po-ljubi ga, sun-ce, me-to me-ne.

Нотни запис песме *Сунце јарко*

⁵ Ђорђе Перић: *Један фолклорни проплагатив песникање Јелене Димитријевић*, (ур.) Томислав Мијковић, *Развитак*, март-април, Зајечар, 1985, стр. 72.

⁶ Ибид., стр. 72-73.

БРАНКО С. РИСТИЋ

САН И ПОЕТИКА ДИЈАБОЛИЗМА У ПРОЗИ
ЗА ДЕЦУ ТИОДОРА РОСИЋА

На почетку друге половине XX века полажу се темељи једне модерне оријентације српске књижевности за децу, тумачи и гласноговорници постају писци окупљени око Удружења књижевника Србије и великих издавача попут *Просвете*, *Нолита*, *Матице српске*, *Дечјих новина*, часописа *Змај*, касније и *Детињства*, од којих започиње тенденција ка европеизирању, ка ширењу естетских хоризоната и усложњавању уметничких структура. Друга половина педесетих година XX века, време после Другог светског рата, када се догодила конфронтација између писаца соцреализма и писаца савремених схватања, оформљују се авангардне смернице у нашој књижевности за децу. *То трагалаштво и освежење карактеристични су за целу шесту деценију и њихов носилац је Душан Радовић, коме се придружују Драган Лукић и Милован Данојлић* (Марковић Ж; 2007: 63). Испреплетена поетика и прозни покушаји изазивају ново трагање, усавршавања нових поетика, које се разликују и одвајају од старих а изражавају изразе промена у мишљењу и уметничким сазнању модерног човека тих година шесте деценије XX века. Појава великог броја часописа и листова за децу (*Дечје новине*, *Кекец*, *Тик – Так*, *Ђурђевак*), и различитих књижевних кругова, који се оформљују око њих, отварају врата српској књижевности за децу, која у себи носи своје специфичности и сопствени модел

уметничког саздавања и разраде основе једне модерне поетике друге половине XX века.

Карактеристичне промене у развоју српске књижевности за децу после Другог Светског рата са неколико нових узајамних односа објект – субјект, усложњавање уметничких веза и структура, новог типа организације уметничког пространства по принципу уметничке игре, психологизација српске прозе за децу, појачан интерес према предметном свету итд. неке су неке од најзначајнијих уредница нових токова наше књижевности за најмлађе. Наравно, све ово напред узречено налаже и коришћење нових модела, средстава, уметности, који реализују означене циљеве на један адекватан начин. Претпостављена и широко употребљавана је и форма сна, која представља велике могућности стваралачке игре с језиком, фигуративношћу, са самом структуром уметничког дела. посебан интерес у том односу представља поетика дијаболизма, која своје корене има још у народној књижевности, а разрађује се и оформљује у стваралаштву Бранка Топића, Десанке Максимовић, Гроздане Олујић и др. Велики интерес према мистичном, необичном демонском, потологичном, подсвесно открива своју сликовиту умешност у сфери сна, привиђења, халуцинација и успомена, које руше једнодимензионалност радње и улазе у унутрашњи свет хероја, као организовано пространство и време чисто субјективних личности и карактера. Значајну улогу таквих токова и таквог манира коришћења сна срећемо и у дијаболичким причама за децу Тиодора Росића, представљеним у књигама *Долина јоргована* (1991), *Господар седам брегова* (1996), роман *Бисерни град* (2005), роман бајка *Златна гора* (2006). У стремљењу да раскине с традицијом реалистичне прозе за децу и описном психолошком анализом, да обнови њен

садржај и уметничка средства, Росић трага за новим, модерним највише у разоткривању сложености дечје психологије. Писац улази у интимни свет модерног човека и данашњег детета, разоткрива дечје инстинкте, нагоне, страхове, анализира психичке механизме његовог понашања. За тај циљ, осим успомена унутрашње реке мисли, слуша и тако названог од стране Фројда, *царски пут ка несазнавању* – сна. Росић показује практично, да стварање сна у уметничком делу исто може да се тумачи као реално, да носи информације о хероју и његовом свету, да организује текст. *Без сумње можемо тврдити, да је сан присутан у књижевном делу и да је његова форма јављања претрпела измене. Често место које му је одређено у уметничком тексту није произвољно, случајно и безначајно. Уметнички снови створени од стране аутора, потчињени су сличном механизму као и истински, те су такође подложни тумачењу. Они носе, дају неку информацију, коју треба декодирати. Њен кључ се крије у епоси стварања дела, у принадлежности према датом књижевном роду или жанру, који неизмењено слажу траг на начин на који се искоришћава форма сна* (Ристић С. 2012: 148 – 149).

Кроз сан аутор улази у сферу подсазнајног. Његови хероји су мислећи и самоанализирајући, душевно и психички јаки, свесни снаге и умећа, лепи и наочити, врло сналажљиви и истрајни, који живе у реалном свету, али такође прихватају за могуће и границу изван реалног и уображеног, између сазнајног и подсазнајног, које га разапиње пред питањима самоидентичности и смисао самог бића. Хероји Росића – Реља Крилатица, Радослав, Владислав и Урош, синови Стефана Немање, као и они безимени змајеви, принчеви, принцезе, ђаволи..., љуљускају се између успомена сећања на прошлост и ужаса данашњег и надолазећег. Ови именовани јунаци

врло су свесни и оријентисани у времену и простору на коме егзистирају, за разлику од оних других који су врло покретљиви, дезоријентисани у својим злим намерама и неодређени.

Противуречив и дисхармоничан није само унутрашњи свет хероја, већ и онај изван њих. И тај свет је исто покидан, начет и деформисан животом, сталном борбом са непријатељем и злим силама, ужасом, али борбом за љубав, правду, борбом против смрти, борбом за животом. Тачка пресека између те реалности и индивидуалног психолошког покушаја одиграва се кроз сан, виђење халуцинација. Оне увек указују на ауторово улажење у поље психоанализе, то јест на трагање и анализу дубина несазнајних слојева душевног живота, који мотивишу понашање и држање хероја. У више случајева недостају јасни маркери где тачно започиње и завршава говор за сазнајно траженим ефектом Росићевог раздвајања, колебања самог текста на стваралачку игру и изазов према читаоцу. У исто време опредељивање на тачну границу између виђења и реалности није неопходно, писац у свим својим текстовима истиче основно психолошко пространство, које стваралачки транспонује у унутрашњи глас хероја, независно да ли је он под контролом будног и реалног света сазнања или не. Његови ликови му такође не откривају различите црте између кошмара и стварности, која се по њиховом схватању преплићу у једну хаотичну маглу. Преживљена стварност и суровост живота и интимна мука, замућују реалност са сном. Хероји Росића међутим познају подстицајни, освежавајући здрав сан испуњен и маштовит, пун остварених будућих жеља. Сан ових јунака јесте тежак, пун несвесности, загонетки и тешких задатака, он у себи понекад носи и неспокојство, али је он у истом тренутку и пун маштовитих

сновиђења. Визије сна ових јунака везане су за живот, борбу за опстанак, за љубав, њихове визије пуне су доброте и у себи непоколебљиво носе тројумф лепоте и победе добра над злим. Снови Росићевих јунака у себи скицирају дубоко запамћено преживљавање прошлости, слике простора где се радња одвија, а она се увек одвија у прелепој Долини јоргована, наравно ови снови у себи крију и страхове од и за будућност, ваља на овој земљи у овој Долини истрајати за будућа времена и оставити је потомцима здраву и чисту.

Сан, осим што игра важну улогу при сликању психолошког стања хероја при изграђивању вишеслојности дела, испуњава и функцију знака, који трага за будућношћу и сигнализира на предстојеће мотивско кретање. Слична је ситуација у свим Росићевим причама, његове приче посвећене су животу српских владара, владара који су у себи водили тежак бој између сила мрака и сила светлости, између добра и зла, између веровања и надања. Тамно, мрачно, стихијно, постају основни покретач човековог понашања и држања, предодређујући изграђивање ликова. Сфера, у којој се појављује непосредно, јесте сан.

У причи за децу Тиодора Росића, први пут у српској књижевности за децу користи се форма ретроспекције сна, нека од виђења његових јунака јесте скица раних дечјих успомена испуњених бригом старијих, игром и несташлуцима, којим је испуњено свако детињство. Наравно, овде је неизбежна и слика и лепота природе и митске реке Ибар. На овај начин писац шири уметничко време – укључује прошлост, говори о догађајима, који су одредили развој његових ликова и њихово трајање. Попуњава празна информациона пространства, о којима не говори у тексту у којима немају директно место у мотивском развоју.

Усвојивши и схвативши форму сна као драги манир, Тиодор Росић је разрађује и обогаћује. У старој српској књижевности сан представља тачно одређен моменат који има своје место и ограничену функцију. У српској књижевности друге половине XIX века сан се обично користи као механизам удаљавања од радње, као зона фикционалности. Код Росића форма усложњава своје могућности у смеру једног модерног психолошког реализма. Форма сна се открива као у великим приповедачким врстама, тако и у причама. Њено место у композицији дела је променљиво. Појављује се у почетку, која концентрише основну тему коју писац обрађује. Одређени снови у Росићевим причама преливају се један у други, када имају свој крај и почетак, веза између њих се остварује кроз пролажење на неколико основних тема од сна у сан. Сам текст је изграђен по принципу мозаичне структуре, као обједињавајућа фигура сна и приче. У виђењима његових јунака искрсавају дечје успомене, утисци преживљеног дана, и трагичност логичке везе, али и поред тога сачувано је унутрашње расположење, атмосфера и однос између стварности и снова.

Сан у прози за децу Тиодора Росића, осим што се креће у смеру модерног психолошког реализма, који помера традиционално описивање, богат је и специфичном семантиком. Он као аутор у свом тексту симболизује снагу средњовековне српске државе и место човека у њој. У сликама сна писац даје видове борбе на различитим нивоима и сан је ту закодиран као и пишчев протест против неправде и зла, као и брига за потомство.

Без сумње, на крају можемо констатовати, да је сан присутан у књижевном тексту и да је његова форма јављања претрпела измене. Место које му је дато у књижевном тексту није случајно, произвољно и беско-

начно. Уметнички снови, Тиодора Росића, потчињени су сличном механизму као и истински, наравно они су као такви ваљани да се тумаче. Сан код Росића и дијаболизам крије се у самој епоси стварања дела, у припадности према тексту, који неизмењено слаже траг на начин на који се искоришћава форма сна и његовог сненања, и припремљене од њега сцене. Сан у прози Тиодора Росића служи да прошири уметничко пространство и време. Он директно носи знање хероја, разоткрива га изнутра, залази у сферу његовог интимног живљења, у дубоке слојеве његовог душевног живота, као такав, на тај мачин мотивише и његово понашање.

Росићев јунак и он као писац, да закључимо, читаоцу нуде сан као једну нејасну метафору, која одражава личан контекст живота јунака и његово психолошко и биографско искуство. Светом халуцинације, сновиђење започиње да носи нешто више сазнања о хероју, неголи његово само деловање.

Форма сна и дијаболизма, ходом кроз прозни текст Тиодора Росића трпи измене и развој не само функције, већ и одношење према реквизитима специфичних техника за реализацију. У Росићевој прози за децу обично се представља форма на индиректно разоткривање сна као прича о њему (ово је коришћено у српској средњовековној прози), прослеђена тумачењем сна кроз будуће догађаје. Основно средство којим се писац користи да истакне сновиђење јесте хришћанска симболика и императивна конструкција као отворена изјава Божје воље, која не подлеже сумњи. У прози Росића појава сна није ограничена никакавим канонима. Присутна је чак и свесна зависност између сна и функције коју сан испуњава. На почетку или средини приче (дела) обично се користи сан-предсказање, знак, који припрема читалаца за оно што ће се догодити у

сижејном ходу. Кроз симболичну, императивну, асоцијативну и алегоричну пројекцију маркирају се контуре будућег догађаја. У таквим случајевима можемо да говоримо о сижејном, тематском паралелизму, поетици дијаболизма између сна и његовог присталице, и припремљене од њега сцене. Наша нова књижевност за децу, као и Росићева проза, открива нам и санретроспекцију. Сан се у овој прози за децу појављује свуда у њеној композицији. Кроз њега се проширује уметничко пространство и време. Росић попуњава прозна информациона поља о хероју, говори о прошлим догађајима, који нису нашли директно место у сижејном развоју, али ради једног или другог циља треба да постану својина читалаца. Обе врсте сна у пишевом тексту испуњавају и улогу ретардације, тј. композициони подухват, који неочекивано прекида догађај и његов ход кроз који се појачава сижејна напетост и привлачи се читалачка пажња на следећу епизоду.

У овој прози интересантан је начин коришћења сна када му писац дозвољава да заузме цело језичко књижевно пространство или га, пак, уоквирује. Дејствујући догађаји се убацују у контекст једног другог догађаја, насталог од сна, који их макар и скривени привидно невероватни, показује такве какви су и какве их види аутор-огољене, али истините. *Наша нова књижевност, па и књижевност за децу усавршава већ постигнуто и реализује га на практичне могућности, које предлаже сан за стваралачку игру с језиком, са сликовитошћу и са самом структуром уметничког дела.* (Ристић С. 2006:22)

Росић, путем сна руши једносмерност и слабост уметничког пространства и времена који се већ организује по чисто субјективним личним критеријумима, по логици протичања психолошког пространства која

представља унутрашњи глас хероја. Форма сна у његовом тексту диктира композицију, осигурава могућност за слободне асоцијативне прелазе и фрагментарну организацију дела по принципу згушњавања и концентрације уметничког материјала. Сан не утиче само као композициони подухват, као сижејно организациони центар, већ испуњава одређене функције према хероју.

У случајевима када га писац Росић употребљава он се појављује као додатна карактеристика, која следи, и доказује богоизабраност и светост хероја. У овој прози за децу коришћену форму аутор води путем једног модерног психолошког реализма, који замењује описну психолошку анализу. Сан индиректно носи знање хероја, разоткрива их изнутра, залази у сферу његовог интимног иживљавања, у дубоке слојеве његовог душевног живота, као такав на тај начин мотивише и његово понашање. *Сан је једна нејасна метафора, која одражава личан контекст живота сањара и његово психолошко биографско искуство.* (Ристић С. 2006:23) Светом халуцинације, Росић нам нуди информацију да сновиђење започиње, да носи много више сазнања о његовим херојима, него ли њихово само деловање.

Неизмењени део поетике сна код овог писца чулна је халуцинација, која често користи звучни запис, а исто тако и изразито снажне ликове, изграђене на основу метафоре, алегорије и симбола, кроз које се апстрактне, скривене мисли и представе преображавају у осетљиво-примамљиве ликове. Са тим својим особинама сан у Росићевој прози за децу заузима део језичког пространства, условљава једноличност његових модела и усложњава његов уметнички свет.

Користећи сан и дијаболизам, аутор кроз њих изграђује један нови свет, различит од емпиричног, у коме се највидније мења репресирано и потиснуто у

човеку. Човек сањар, писац, сам узима слободу да игра, да ствара могуће светове, које пројектује његово понашање, емоционална и духовна суштина.

Тиодор Росић, човек, писац, сањар, у себи носи гномски набој за историјску причу, сам узима слободу да игра, да ствара могуће светове, које пројектује његово понашање, емоционална и духовна суштина. Његова проза чини живот подношљивијим и детињство лепшим и отвара очи према другима, из онова и истински свет, где тријумфује неограничена слобода пишчеве уобразиље!

Литература:

1. Марковић, С. Ж. (2007): *Записи о књижевности за децу IV*, Београдска књига, Београд.
2. Милинковић, М. (2012), *Књижевност за децу и младе*, Учитељски факултет, Ужице.
3. Петровић, Т. (2011), *Увод у књижевност за децу*, Змајеве дечије игре, Нови Сад.
4. Ристић, С. Б. (2012), *Тумачење књижевности за децу*, Нови Сад, Лепосавић.
5. Ристић, С. Б. (2006), *Рецепција књижевности за децу*, Либро Компани, Краљево.
6. Todorov, С. (2010), *Uvod u fantastičnu književnost*, Службени гласник, Београд.
7. Росић, Т. (2007), *Долина јоргована*, СКЗ, Београд.
8. Росић, Т. (2009), *Приче старог чаробњака*, Bookland, Београд.
9. Росић, Т. (2005), *Бисерни град*, Bookland, Београд.
10. Росић, Т. (2006), *Златна гора*, Bookland, Београд.

ЖАРКО БУРОВИЋ

ЛИТЕРАТУРА КОЈА ТРАЈЕ

„Уста пуна земље” Бранимира Шћепановића (роман је преведен на више од 30 свјетских језика)

У тренутку када се појавио роман Бранимира Шћепановића „Уста пуна земље” (1974), привукао је пажњу јавности и књижевне критике и по врсти теме и по начину обликовања. У њему се третира проблем (угроженог) човјековог постојања, проблем који се континуирано провлачи од памтиввијека до данас. Можда та угроженост удваја и множи његова осјећајна стања и тежње. А ми знамо да су тежње покретачки васколиког духа. Тежње се одувијек изнова доживљавају, јер са собом носе тренутак свијести који је карактеристичан за свако раздобље понаособ. Са свијешћу долазе и осјећања различитог карактера. Болна су много живља и памтивљија, бар када је о литератури ријеч. У тренутку кад људска тјескоба постане неподношљива, долази до њене експлозије, какав је случај са овим Шћепановићевим ремек дјелом.

Човјекова егзистенција превасходно садржи психолошку компоненту. Кроз њу се човјек обистињује као субјект. А субјект добија тек тада својство живости и значења ако се преображава и отвара за нове спознаје и чињења. Само узбуркана страст може човјека извући из обамрлости и пружити му нове пулсације живота.

Бјекство гоњеног у роману не симболизује продужетак живота него олакшање смрти. Свјестан своје неизлечиве бољке, гоњени се запућује у завичај не би ли својим доласком појачао снагу ус-помена. Не очекује да ће га у једној таквој намјери осујећавати гоничи, не што су у гоњеном препознавали кривца, него што су и они срасли са улогом да некога гоне. Гоњење је парадигматична оса око које се окреће целокупна драма живота, као њен искон-ски знак.

Шћепановић је био свјестан те чињенице, па је, иако се гоњење обавља у отвореном простору, јасно распознао да је располућеност актера у драми, диктирана њиховим унутарњим поривима. А то унутарње морало је изаћи из себе и проговорити, на једној страни вртоглавицом страха (гоњени), а на другој страни вртоглавицом агресивности (гоничи).

Роман има двострани ток приче, остваривши путем њега цјелинску предметност. Дакако, у том дочаравању „помјерених ситуација” писац се користио визијама које флуидирају печатљивошћу фиксиране слике, подупрте изнутра узбудљивим поетским заплам-сајима. Шћепановић је мајстор у спајању теме и ви-зуелизованих поетских нагласака. Не испушта из вида дубинско освједочење драме. Драму каква је ова може да створи само јако надахнуће. Оно од духа ствара апоетизичан однос према постојању, маколико оно било комадано утварним и апсурдним сценама. Гоњени не тражи ништа друго до мирни простор гдје би умро. Гоничи својим хајкарањем ускраћују гоњеном такву могућност, потврђујући тиме вајкадашње правило *да свака птица свога кобца има!*

Много се шта може порећи, али страх никако. Он је врховни симбол модерне литературе. Страх у роману удваја се и са инатом, стварајући тако специфичне врсте одбране од ала у људској кожи. Јер шта су гоничи до незасите але. Они руку грију на туђем страху и недоумици.

Шћепановићево причање посједује примјетну дозу сублимног пароксизма. Он се показао као веома плодотворан и дејствен. У роману јунаци уздижу и поричу живот, истовремено. И за један и за други аспект доживљеног живота потребна је одговарајућа енергија заноса. Стране у спору, и гоњени и гоничи, користе је на свој начин. Гоњени да варака смрт до посљедњег трена, а гоничи да пријетњом устоличе вучју независност. Она разара свијет изопаченим побудама. Писац се није плашио мрклима таквих побуда. Ронио је у њих, тражећи срж њихових узрочности. За нас је важно да је аутор „*Уста пуна земље*” својом имагинативном моћи домашио а у неким сегментима и премашио значење предмета, поставши њиме донекле и заробљен. Ту заробљеност он је бриљантно исказао у фасцинантном стапању са судбином јунака.

Писца занимају два просторна круга. Онај спољни, са драперијама раскошне природе. И онај унутрашњи, који је саткан од неочекиваних флуида сањарења и маште. Писац их је дао у сучељењу, пунећи тиме крчаг загонетања драме. Гоњени тако жајапурен и болешћу опхрван хтио би да бар за кратко одложи смртну уру. За њега је важно да не буде сустигнут, јер би тиме гонилачко зло побједило. Сама смрт у окриљу планине Прекорнице, за њега је блажена. Он је пошао по њу, а гоничи је кваре. Гоњени и гоничи по филозофији живљења се

не разликују много. Не могавши да сустигну бјегунца, гоничи ће остати празних шака. Бјегунац осјећа непосредни пад у празнину. Не толико због смрти колико због потјере која му је за петама.

Не знам колико страст прати вољу, али ми се чини да удружени постају са доживљајног становишта живописнији. Писац их радо уткива у имагинацију и израз, давши предметну жељену слојевитост. Ријеч је о двије стварности. Гоничи су се, у потјери, усредсредили на једно биће, али је то уједно и пишчево усредсређење на општу епидемију гоњења, која све више данас овладава свијетом. У таквим приликама отпор значи више од побједи. Аутор је причи дао и филозофску потку, што је повећало вриједносну амплитуду. Ако нема плијена, нема ни жиже живота. Тако размишљају гоничи. Али у једном тренутку, један од гонича ће се запитати: „А шта, ако онај човјек уопште не постоји?”

Од живота се дјелови могу отети, али се до краја не могу спознати његове тајне. Слично свјетлости која се шири у сноповима. Прича коју Шћепановић прича, у појмовном значењу је чудесна и тајновита. Зашто? Зато што је живот, у свом збиљном чину и типолошкој природи, суштински апсурдан. Њега је Шћепановић пројицирао у таквој оптици. Можемо се сложити са мишљу да страст појачава унутрашње моћи. Она и разара човјека разним негативитетима. Иако у годинама зрелог доба, гоничи никако да успоставе везу са гоњеним. Обузети „заразом” гоњења, никако да дођу до разјаснице бјежање човјека закораченог у смрт. Кад неко бјежи, треба га гонити. Тако је обично кад су разлози и промишљања у раскораку.

Добро је знано да у старости долази до слабљења осјећајних резонанци. Нећемо рећи до умртвљења него до неке врсте идилентности, која је извор неспокојства, посебно у приликама кад човјек, у овом случају бјегунац, не зна шта ће са собом. У таквој ситуацији сретају га људи који препознавши неприродност његовог бивака у шумским забитима, одлучише да га ухвате и кривицу му утврде. Нико неће да отклања заблуду. Тада не би било мамца за искушавање туђег идентитета. Можда је бјекство један од видова трагања за прошлим, у ствари за топлим загрљајем младосних година, а када је и осјећања и снаге било у вишку. Шта је бјегунац? Грудва која бјекством бива мања, за разлику од снијега, који котрљањем постаје већи. Тражећи бјекством мир, бјегунац је оспјело узнемирење најчешће врсте. Шћепановић је дубоко осјетио расцјеп његове душе, покушавајући да је реинтегрише у неки смисловни садржај.

Пишчева имагинација посједује најдубљи слој наративске исповједности, што је у посједу само изузетних романописца. Шћепановић се поиграва маштом, јер она навјешћује само дубинске засјеке у сложено ткиво приче. Не исказује се маниром реалистичког матрицирања догађаја. Он издашно користи одлике преплитања монолошких и дијалогних структура. То чини супериорно, тако што је смјеле визије ситуирао у подтекстуалне евокативне зоне, гдје је живот представљен као врста мишоловке.

У роману „Уста пуна земље” није само иницирана драма појединачног бића. Она се из тога оквира сели у општи оквир, добијајући тако вриједност примјера. Основно тежиште у овој драми представља страх, који се овдје јавља као својеврсна мора. Гоњени

јунак није само застрашен својом болешћу, него и болешћу других јер се баве гоњeњем као страшћу. Претјерана страст у појединим ситуацијама, зна се, може се преобратити и у лудило. Немогуће је живјети изван тренутка, а гоњени би хтио, истина узалудно, да тамо живи и са себе стресе хрпу нагомиланог страха. И баш кад је повјеровао да је од гонича побјегао, они се јаве у већем броју и са жешћом претилачком нарави.

Рекло би се да су ауторови јунаци слијепо предани поривима нагона. Њихова слобода, код гонича, поприма карактер разјарености. Не мисли се о праву на слободу других. Гоњени је хтио да бар последње тренутке живота „подијели” са природом и са сликом прохујале младости, али друга страна, изненадни прогониоци, све чине да му душу узмуте и претворе је у пакао.

Тај феномен гонилачког синдрома Шћепановић је сјајно мозаицирао, давши му у појмовном смислу прегннантан филозофски обол. У многим сегментима писац достиже највишу скалу приповиједности и по томе се може, ако је до праведног суда, изравнати са најбољим страницама Андрићеве „*Проклете авлије*”. Оба писца моделују пакао као атрибуте неправдом изломљеног живота. Осјећања прожета очајањем бeочуг су наведеног пакла. Не смијемо сметнути са ума да је жудња цјеловитија од живота. Писац је непрестано ставља у жижи приче, како би појачао њене унутрашње тангенте и учинио је живљом и дубљом. Наводимо у цјелини један величанствен фрагмент.

„Жудео је у том часу: за неодгонетљивим хуком таласа који се разбијају о обалу; за тишинама боначе; за оним усјаним данима када се на потам-

нелом камењу отапају лишајеви, а са презрелих, испуцалих смокава цеди шећерна слуз; жудео је за оним повишеним, готово болним певањем невидљивих зрикаваца; за опорим и раздражујућим мирисима соли, катрана, препржене рибе, искушених алги, јода, црног вина, загорелог маслиновог уља; жудео је са стишаним ноћима испод ниског неба које, попут сребрнастог звона, светли у недрима пучине; жудео је за неком пустом плажом Југа, крај Будве, на којој ће, испружен у врелом песку, лежати сам, непомичан и омамљен свим што постоји као да све постоји због њега; и жудео је, готово очајнички, за успаљеним, бестидним телом неке жене, у чију ће утробу, изгладнелу од сунца и чекања, читав потонути, заборављајући на смрт и време!”

Лично мислим да је човјек у бити несрећан, па непрестано призива жудњу, не би ли она бар мало живот осмислила и провела. Такав излив жудње може изрећи само онај ко је свјестан своје непуштениости и празнине. Оно што нијесмо далеко је љепше од онога што јесмо. Жудња је по Шћепановићу једина срећа живота. Сам живот је једна непрекидна тамнина.

Жудњу можда рађа очајање. Она је вјечита стрелица на путу тражења среће. Живи у мислима као у своме једином дому.

Нема литературе ако није обухваћена маштом. Она егзистентну слику види прије него се одиграла. За њу је тијесно оно што се збило. Она хоће више од тога. Обје половине непознатице. Отуда у Шћепановићевој прози толико закорачаја у тајновите зоне уобразиље. Јер она, попут најпоузданијег шестара, затвара круг приче, ослањајући се при том на замах

моћи и спонтанитета. Овај роман писан је заправо у таквом стваралачком кључу.

Литература је саздана од слика подареног живота, који је вијугав и мучан, ако су разгранате његове дубинске стране. Шћепановић их је разгртао путем богатих визијских слојева, увјерен да се патња помоћу њих може најбоље исказати. Како? Способношћу контемплације којом је писац издашно обдарен, посебно кад је ријеч о редуковању приче на супстанцијална језгра и селектиран исповједни поступак. А то није лако кад знамо каквим је детерминантним силама душа угрожена. Шћепановић те силе дубоко схвата и визионарски их опредмеђује у субјективном натопљеној нарацији. И ужас и страх овдје су подједнако присутни. Размењују мјеста по диктату пишчевог субјекта, али тако што се увијек држе горње границе кад је у питању вриједносни учинак.

Човјеку је својствена, нарочито у зрелим годинама и у болести, морална нестабилност. Да ли на то утичу предрасуде, духовне и чулне, тешко је рећи, али је уочљиво да се њих посједник с муком ослобађа. То говори о човјековој својствености. У њој се тешко разликује стварно и мишљено. Бијег гоњеног у планину обављен је у некој врсти афективног ентузијазма коју је визирала патња. Изгнанство тежи самоћи и препознатљиво је по самолишавању. Шћепановић је на тој спознаји заснивао доживљај својих екстаза, мирећи се са мишљу да ће заредом сви јунаци бити изневјерени у нади.

Нећемо погријешити ако кажемо да мора чоми полазиште егзистенције. Рекао бих и да снажно утиче на њене будуће токове. Она подземно траје у нама, често несвјесни њене притајене ерозије. Мора и страх одређују путању гоњеног. Он се није плашио

да ће залutati, јер је свјестан судбине нестанка, а тада се не пита за врсту смрти. Смрт је разрјешница драме гдје је сваки разлог туђ.

У роману „Уста пуна земље” писац остварује двополарну напетост. Једнако у теми и у језику. Укрштање двају изражајних поступака, монолошког и дијалошког, Шћепановић води радњу на принципу градацијских скала. У почетку мирни исказни тонови попримају све узбудљивије и динамичније изражајне еквиваленте. Приповједна фраза је на-топљена имагинацијом и то ову књигу чини својеврсном литературом, творевином која је упила у себе и многе атрибуте филозофског проницања у биће и живот.

Роман има нешто и од филмовног сликања живота. Мислим на то како су кадриране слике дуализованих страна, бјегунца и гонича. Лакомисленост једне стране ствара главобољу другој страни. Али то је све бриљантно лирски моделовано и нијансирано, да су само причање и прича добили карактер фасцинантне мајсторије која се ријетко сријета у нашој литератури. Присуство поетског феномена учинило је ову прозу аутохтоном и вокацијски кристализованом. Обично се мисли да поетско не може да прими терет овако сложене грађе. А примило га је у разноврсном и сублимном обиму. Слично Андрићевој „Проклетој авлији” која је сродна, мотивом и творачким складом Шћепановићевом роману „Уста пуна земље”. Овај роман писан је посредством снажне визије и представља једно од најбољих дјела на нашем језику у 20. стољећу.

ЈОВАН Н. СТРИКОВИЋ

СА ВИСА НА УЗВИСЈА

**Велизар Бошковић: Истином у чело,
Interpres, Београд, 2014**

Ако је истина да се шапатам, на уво саопштене *тајне* најдаље чују, онда су и писане вриједности, саопштене без велике помпе, у ствари најдубље, пронађене истине. Управо су дјела тако саопштена, из тишине срца, гдје су дуго провјеравана, такозваном аутоцензуром, претрпјела многоструке *редакције*, особито оне које су естетске вриједности, а које су у многим трагањима, у ствари, једине крајње вриједности, једине истине, посебно тамо гдје се за истинама трага у наставцима, индивидуалног а и колективног живота и памћења!

То би било неко опште мјесто о дјелу Велизара Бошковића, професора књижевности и писца разноврсног књижевног дара и жанра, а посебно о дјелима која су есејистичке генезе, или пак о дјелима која су на трагу филозофских дискурса и метафизичких размишљања. У овом последњем облику и обличју Велизар Бошковић је изврстан истраживач, јер он у својим промишљањима надилази спекулације и самог аутора! Дакле за Бошковића су таква дјела његов

spiritus movens! У томе и леже чари истраживача, јер он постаје чинилац који наставља трагања обезбјеђујући себи мјесто у ланцу који вјечито траје! И сам Гете је говорио Екерману да се само на том и таквом путу може набасати до Божанског, а оно се увијек чува од неизбјежне баналности свакодневице, у Прафеноменима којима робују ствараоци!

Бошковић је дошао на свијет и стасао на чувеном географском вису званом Орја Лука, на којем се писала историја Црне Горе, а на њеном тоцилу калио витешки дух! Ту негдје ће и Господар Црне Горе рећи:

И у срећи и несрећи нико од нас није већи!!!

Велизар Бошковић није узмицао да се на свом интелектуалном и литерарном попришту ухвати у коштац, како са врховима и вихорима који су сезали до небеских висина, у сваком погледу, тако исто и са темама изниклим у тим олујним узлетима, темама које немају крајњег исходишта у науци, али имају своје импозантно мјесто у умјетности и филозофији уопште као општем појму. Свој дуг према прецима, одакле су полећела значајна имена витештва, а потом науке и умјетности, Бошковић се достојанствено одужио на свим дужностима којима се посветио!

Његово разноврсно, обимно и опширно дјело никад није хватао дух површности, већ су свака реченица, ријеч и тема, имали своју стајалишну тачку као да се чује са сред *равне* Орје Луке! Квалитет је увијек доминирао у својој цјелости! Компаративне анализе, без којих се не може ништа значајно рећи, имале су свој ниво, који је тешко било помјерити са

мјеста на којем су заузеле своју позицију и усидриле своје постојање!

Бошковић је темељен истраживач, никад се не зауставља на средини пута, увијек се његова мисао завршава својим оригиналним крајем који нас не оставља равнодушним.

У књизи *Истином у чело* Велизар Бошковић се оприједелио за писце и дјела која су у складу са његовим стваралачким сензибилитетом.

Наводимо само неколико текстова чисто есејистичког проседеа: Из заоставштине академика Душана Ђуровића; Узајамност и сучељавања Десанке Максимовић и Милована Ђиласа; Елементи друштвене сатире у заоставштини академика Душана Костића; Животна и ратна вртложја у роману Кожух с пола рукава Радована Зоговића; Јосип Броз - мистерија века...

Поменути есеји садрже у себи и пасаже прича, у дословном смислу ријечи. То се посебно да уочити у есеју *Блистава Звезда Грчке*, о Мелини Меркури, знаменитом посленику уметности и културе у најширем смислу ријечи. Или о Лаву Николајевичу Толстоју, поводом стогодишњице смрти великана руске књижевности итд.

Посебно узбуђује Бошковићев есеј *Зашто - почему - pourqua - perche - warum - why?* - У којем је аутор испречао тужну и ружну причу о бестијалној агресији „деветнаестоглаве аждаје” зване НАТО, на Србију и српски народ, 1999. године.

Ове узредне, а неопходне напомене, могу се разумјети као спона са размишљањима која слиједу у вези са књижевним стваралаштвом Велизара Бошковића.

Ако се некад неко, а хоће сигурно, буде бавио времепловом књижевног и филозофског доба двадесетог, и почетка двадесет првог вијека, дјело Велизара Бошковића биће незаобилазно. Поготово што овај писац пише прецизно и тачно о збивањима на вјетрометини Балкана, који се често помиње и по добру и по злу, уосталом по животу који траје на њему, и на који се не жалимо поред свега што нас је спопадало и спопада! Чини ми се више нашом кривицом, о којој исувише емотивно говоре наши *тумачи*, али никад не кажу како треба решавати наш перенирајући проблем!

Нијесам сигуран да је могуће у једном замаху написати свеобухватну истину о дјелу Велизара Бошковића. Зато ових неколико мојих напомена представљају само оне сингуларне тачке у којима проналазим комплементарност у идејама! Цјелину треба тражити у Бошковићевим трокњижјима попут оних који се тичу знамените српске пјесникиње Десанке Максимовић; затим монографије *Свједок епохе* о академику Душану Костићу и монографије *Поетски одзив злу* о животу и стваралачком путу академика Жарка Ђуровића.

* * *

За све оне који воле живот, а овај појам у пуном је сагласју са завичајем, сигуран сам да ће се освјетити, кад прочитају књигу *Истином у чело*, која је била предмет претходних разматрања. Ипак, са неопходном опоменом да је теже сакрити оно што јеси, него глумити оно што нијеси! Тако, о томе, каже и наука!

СТУДИЈА О ЂОПИЋУ - ДОСТОЈНА ПАЖЊЕ И ПОВЕРЕЊА

**Снежана Шаранчић Чутура: „Бранко
Ђопић - дијалог с традицијом”, Змајеве
дечје игре, Нови Сад, 2013.**

Снежана Шаранчић Чутура више година се бави литературом за децу и младе. Неким својим критичко-есејистичким текстовима, а онда студијским прилозима и појављивањима на скуповима посвећеним овој литератури, осведочено је показала да је жанр литературе за младе њена опсесија по вокацији, а не само потреба да „*задржи место тумачења књиге за младог читаоца*”. Интересовање за књижевно стваралаштво Бранка Ђопића било је одувек њена жива амбиција, да би се она остварила у заиста импозантној студији, докторској дисертацији, коју је препознала редакција часописа „*Детињство*” - и недавно је објавила у својој едицији „*Змај*”, књ. 27.

Окренутост усменом стваралаштву, и традицији, фолклорној димензији и трагању за „*индивидуалним концептом нарације*”, Снежана Шаранчић је у студији о Ђопићу испољила у седам кохерентних целина. Свака од њих, као поглавља, обрађује одређену аналитичност теме, мада се у сваком поглављу „*иде даље*”, у смислу валовите и трајне тезе да се Ђопић схвати као изразити писац српског реализма, који своју поетику заснива на темељима изворишне фолклорности. Шаранчићева је Ђопићеву неку врсту поетике наслутила у књизи „*Чаробна шума*”, па је онда ишла

даље, и дубље, у минуциозној анализи „*комплексне Ђопићеве наративности*”, изражене у поезији и прози за децу, од прве збирке. „*У царству лептирова и медведа*” (1940) до последње „*Лијан води каравене*” (1983). Такође, континуираним праћењем она се „*освртала*” и на нека Ђопићева дела која нису „*дечја литература*”, али својим „*светом реалности и маште*”, могу бити и дела блиска дечјој перцепцији.

У првим поглављима Снежане Шаранчић Чутуре присутни су елементи које доноси Ђопићева прича или песма заснована на бајци, шаљивој причи, кажи или причи о животињама, лагарији, басни и новели. Ауторка у свим разматрањима креће од усменокњижевне нарације, коју чине „*илузије усменог казивања*”, а темељи се на феноменима бајковито нестварног и чудесног - или припадају народним веровањима, па су блиске пословицама, клетвама, загонеткама и другим усменим формама, утмељеним у корене фолклорне реторике и њене сврсисходности.

Уз корпус оваквих анализа Шаранчићеву интересује и жанровска структура Ђопићеве приче и песме за децу, а она се запажа у ауторској „*фузији жанрова*”, коју Ђопић не форсира никаквим импликацијама „*са стране*”, већ властитим односом према традиционалној и народној литерарној речи. Више „*свој*” када приповеда о „*свету свога детињства, завичаја или ратних дана*”, Ђопић се готово увек фокусира на „*личној поетици*”, у коју уноси не само маштовитост и бајковитост - већ и поетске слојеве „*плаветнила живота*”, чинећи то као заклету припадник „*лирске ноте и сензибилне вокације живота*” (Б. М, Михиз). Отуда су сва дела намењена деци и младима Бранка Ђопића „*јава и сан живота*”, који се понавља у „*жанровском синкретизму*”, мада и

честим „*понављањима и нагласцима*”, који доприносе да се и прича и песма доживљавају понекад као жива животна *игра* али и *збиља*, коју нуди „*пресан живот*”, са свим својим снохватицама „*бити или не бити*”, па ипак, ведар и пламено раздраган какво је и свеколико Ћопићево детињство.

Можда је ауторка Снежана Шаранчић највиши степен конгруенције „*новог читања Ћопића*” постигла у седмом поглављу своје студије. Мислимо овде на одељак „*Синтетички поглед - домети анализе*”. У њему су смештене анализе Ћопићевих дела од прве збирке „*У царству лептирова и медведа*”, преко „*Приче испод змајевих крила*” и „*Чаробне шуме*” - па чак и асоцијативних погледа на „*Башту сљезове боје*” или романе „*Доживљаји мачка Тоше*”, „*Орлови рано лете*” и „*Магареће године*”. У свим поменутиим кључним Ћопићевим књигама осећа се „*употреба наслеђа*”, мада и ововременост, дакле све што је сиче животне грађе и његове тематике. Тако се „*ход кроз Ћопићево дело и његову поетику*”, може осетити као целина која врхуни у оргиналности и достојанству, мада и честим „*лакоречивим тренуцима*” када га запажамо као писца који има „*и своје дубине али и плићак*”.

Плићаци Ћопићеве уметности приповедања и певања јављали су се у тренуцима када је, одуживао „*дуг рату и времену*” (као Д. Максимовић, А. Диклић, М. Алечковић и др.) и када се поводио за агитовским тоновима. Тачније, када је, како се погрешно тумачило, Ћопић био „*идеолог партизанског рата*” или „*режимски писац*”, а он то никада није био, већ традиционалист и одани патриота народа у кога је веровао и о коме је писао „*златну бајку о људима*” Отуда запажа ауторка Шаранчић, Ћопић и када пише о НОБ-у не

скида с ума народне бојовнике: она помиње Марка Краљевића и косовске јунаке, желећи да их оживи и доживи као легенде српских ратова и историје, која се, на жалост, и данас понавља. Ђопић никада није изневерио „корен своје националне историје” и славе српских јунака. И у поезији („*Везиља слободе*”, „*На Петровачкој цести*”, „*Гроб у жити*”, „*Омладинка Мара*” и другим песмама), живи усмени тоналитет певања и он је управо речити знак Ђопићеве везе са традиционалном поезијом и то „*усмене и фолклорне провенијенције*”. „*Удео усмене књижевности - запажа ауторка студије - у обликовању ових песама није изражена као у родољубивој лирици за одрасле*”. Свакако. Реч је о поезији упућеној младим рецепијентима, па је разлика сасвим разумљива. Ипак, у лирици оваквог типа, Ђопић се није прославио, што опет говори да овде није био песник, „*по вокацији*”, већ песник „*потребе тренутка*”.

Теза Снежане Шаранчић о „*ствартању неке врсте теорије или поетике*” у Ђопићевеј литератури која је сва просенчена „*усменим казивањем и обрадом*”, чини нам се да је помало неприхватљива. Писац, „*епски распод*”, како га назива Густав Крклец, није се „*бавио много теоријским тумачењем свог писања*” (Р. Трифковић). Иако је много читао (и то по више пута српске реалистичке писце, класике) и, стране, од којих нарочито Сервантеса, Гогоља, Чехова, Зашченка, Карајличева, Достојевског и Пушкина, па и Шекспира, он се није дао „*повести ни за чијим предиспозицијама теоријског уобличавања своје нарације*”. Писао је „*по своме*”, градио теорију казивања литературе завичајног света на коленима „*крајишке приче*”, и то оне, која је „*и стварна и нестварна*”,

увек сетна и певушећа, јер је такав и Крајишник, а такав је и његов писац.

Ипак, „*писац голубјег срца*” није био равнодушан када га је критика стављала „*на црту*”. Ауторка Шаранчић је то луцидно уочавала, па је цео свој рад, испреплетала мишљењима критике. Али, њена комуникација са најразнороднијим мишљењима о Ђопићу и његовој стихијској оданости и насланању на усмени дискурс (мишљења и казивања), Шаранчићева је умела да каналише у најуспелијем правцу критику - писац, и тако поштујући разнородна мишљења, аутентично искаже свој суд. Наводећи преко стотину критичара свих генерација који су се бавили Ђопићевим делом (нарочито литературом за децу и младе), она је уважавала „*сваки суд*”, без жустре полемике и негирања. У том погледу, ауторка је показала веома демократичан и толерантан став према „*суду свакога који жели да суди*” (Д. М. Јерemiћ). А ти судови (или суд) били су често или строго субјективни, или лаконски упућивани писцу а највише објективни, ако су били наклоњени „*писцу из народа*”, који је сав био „*народни и завичајни*”, и за кога се може рећи да је „*писао као што је дисао*”.

Уз неке само „*скромне и можда субјективне примедбе*”, слободан сам да устврдим да је помало прејака тенденција аутора студије и њеног ментота: да је Ђопић тежио „*модерности*” у исказу чак и тема обрађених уоквирима фолклорне стилистике. Као што се није много упињао да „*створи своју теорију нарације*”, јер она се стварала *сама* и била челно обележје само његове вокације „*оностраног и оностраног погледа на живот, људе и појаве*”, тако му није било стало да буде авангардни челник нити

присталица литературе која нагиње превише „*савре- мености а нарочито не модерности*”.

Озбиљна и акрибична студија Снежане Шаранчић Чутуре о писцу, некада најтиражнијем и најомиљенијем у ширим просторима Балкана Бранку Ђопићу и његовој „*пупчаној врпци*” која је била спојена са усменим казивањем садржаја животних датости, делује као посвећеничка књига уваженом писцу, кога је ауторка дубински, научно и аналитички пропратила. Да ли ће још неки „*дечји писац*” (осим до сада Ј. Ј. Змај, Д. Максимовић, Б. Ђопић и Д. Радовић) имати част да буде „*скалперски минуциозно секциран*” у своме делу - то не може знати?!

Најзад, знамо само то: да је ова, трећа студија, докторски рад о Ђопићу Снежане Шаранчић, унела целу себе у „*биће Ђопићеве игарије о деци, детињству, завичају, животињама и рату*”, трудећи се да и за педаљ не оштети „*исконску љубав писца који је цео живот посветио литератури*”. Стога је, с пуно права своје мишљење о овој студији и Ђопићу исписала ментор Шаранчићеве тезе др Љиљана Пешикан Љуштановић, а које гласи: „*Ђопић успева да истовремено очува идентитет и лепоту усменог књижевног наслеђа и самосвојност властитог израза:*” „*Ту није реч о израстању „из” окриља усмене традиције или „по угледу на њу”, „већ о способности самоостваривања у традиционалном низу*”. Према томе, Снежана Шаранчић Чутура, у „*години Ђопићевог одласка са овог света*” као допринос нашој националној литератури, а посебно писцу, пружа могућност његовог трајног бивствовања у свести и наклоности његових читалаца.

Воја МАРЈАНОВИЋ

ЉУДИ ОД ВАЗДУХА И СВЕТЛОСТИ

**Соња Атанасијевић, Ваздушни људи,
„Просвета”, Београд, 2014.**

Поборници савременог српског наратолошког дискурса, употребимо термин ововремених теоретичара прозе, на високој полици траже романе Соње Атанасијевић. Оно што је годинама градила и наметала читаоцима као особен, суптилан прозни проседе, последњих месеци су верификовали и ауторитетни критичари, чланови жирија за престижне књижевне награде, стављајући њен најновији роман „Ваздушни људи” у сам врх једногодишње продукције.

Да се подсетимо, она је аутор романа „Они су остали” (1995), „Црвени круг” (1997), „Бекство из акваријума” (2003), „Наранце за Божану” (2004), „Ко је убио Алфија” (2009) и збирке прича „Крилата туга” (2005). У свој тој прози доминира прво лице, позиција интрадијагетичког хомодијагетичког фокализатора, како би рекао Жерар Женет, односно позиција где је наратор уједно и главни јунак. Та позиција интимног и исповедног је у најновијем роману проширена, усложњена, тако да се главни лик, тај наратор, јавља и као аналитичар, и као исповедач, и као истраживач, али и као млада жена коју кушају озбиљни морални и психички изазови.

Овде би ваљало подестити се романа „Тајанствени пламен краљице Леоне” великог Умберта Ека, који се, као и овај наш, баве, додуше на сасвим другачији начин, феноменом сећања. Тамо је сећање цен-

трална тема. И док тамо главни јунак трага за ауто-биографским, епизодним сећањем, роман Соње Атанасијевић почива управо на том сећању. Кад смо већ посегли ово поређење, ваља напоменути да психолози говоре о експлицитном (семантичком) сећању, оном када се свесно сећамо нечега што смо научили, али и о имплицитном сећању, односно несвесном обављању неких научених радњи, као што је, рецимо, вожња бицикла.

Са сећањем и осећањем везује се исповедност. А када роману „Ваздушни људи” дамо прегоративе исповедног, означавамо тек мали део суштине. Ако додамо да се ради о роману тока свести, видели бисмо да нема слободних асоцијација, психичких случајности и интелектуалне произвољности. Ако бисмо роман одредили као психолошки, суочили бисмо се са страницама које се не тичу духовне сфере јунакиње. То што она бележи своје успомене из детињства и евоцира сећање на своје „ваздушне људе”, и што у више наврата помиње Јунга, не даје овој прози легитимитет психолошког романа, у смислу у ком теорија књижевности овај књижевни жанр означава. У роману има и елемената фантастике, али се та фантастика не да сврстати ни у једну од познатих категорија: нема елемената митолошког, бајковитог, мистичког, магијског, научног. Има елемената иреалног, али је то иреално из домена стварности, па би се фантастика Соње Атанасијевић могла одредити као фантастика реалног које почива на халуцинаторном и опсесивном, што је из домена психичког, да не кажемо параноидног. Роману се могу дати (или оспорити) још нека одређења, што свакако не би биле кључне одреднице за жанровско и стилско одређење романа. Може се закључити да

ова проза има карактеристике свега наведеног (као и нечег другог), али да нема доминантне компоненте. Може се, стога, погрешно, закључити да роман представља некакву смесу свег и свачега, препуштајући „материју” да се сама избори са смислом. Међутим, није тако. Овом роману вредност и значај даје управо та комплексна, зналачки склопљена структура, тај мозаик од добрих стилских коцкица постављених тако да дају утисак ваздушасте прозирности, здраворазумске духовне чистоте и паперјасте мекоте.

Роман је саздан од ситних детаља и секвенци. Чини се да је наша ауторка суптилни опсерватор и добар конструктор. У њеном роману нема висуљака, иако је сав саздан од суптилних секвенци. Она своје ликове не постави да јој позирају, нити их намешта у уклапа у своје намере. Напротив, она вешто манипулише фактуром и фактографијом. Код ње је све, наизглед, спонтано, а заправо је добро осмишљено и испуњено смислом и значењем.

Колико је тешко жанровски и стилски одредити роман, толико је напора потребно да се са што мање речи укаже на тематске оквире у којима обитава ово штиво. Најпре, неће се погрешити ако се каже да је ово роман о одрастању и сазревању (добар део романа могао би да уђе у лектуру за школарце); исто тако, ово је роман о пријатељству и поверењу. Такође, ово је породични роман, исто толико колико је прича о историји једне фикције. Он је у неку руку и социјална драма, али и повест о грижи савести. Уз све то, ово је једна искрена женска исповест, отмена и зрела, без цмиздравих, патетичних пасажа, проза која, зашто не рећи, мушкарци треба да читају са дозом тестостеронске љубопитности.

Приказивачки план романа смештен је између две породичне секвенце: уводне, када Ирина, наша јунакиња, у реалним, рекли бисмо свакидашњим околностима, осети на тераси мирис колача и кћер Јану испраћа из стана и епилога, када за ручком Јана тражи од мајке да јој прича о ваздушним људима. То је неко садашње време, реално, као уосталом и све што је смештено у роману, чиме писац даје до знања да је у овом сада садржано и наше минуло. На нама је само да га уобличимо и каналишемо.

Овде се намеће питање: да ли се доиста догодило све оно што је уграђено у овај дискурс? Соња Атанасијевић не нуди одговор. Она мајсторски комбинује секвенце из реалног живота и фикцију. Нису тешко препознати биографски детаљи уграђени у неке другачије околности. Она се не поводи за животом и догађајем, ма колико је то фасцинирало, ма колико су се упечатљиво урезали у сећање. Она реално транспонује у фиктивну творевину, подређује их стогим принципима приповедања, потврђујући, стару истину да у реалности случајности и чуда има, али да у уметности случајност и чудо нису делотворни уколико су некохерентни са осталим елементима дате уметничке творевине.

На оној тераси са почетка романа појављује се „ваздушна” Марија, и већ нас писац уводи у центар дискурса. Марија је Иринаина фикција, девојчица од шест година, оно дете које би постало од фетуса који је наша јунакиња, после два и по месеца трудноће, одстранила. И ту почиње игра фиктивних секвенци и детаља из Иринаиног живота, која се провлачи од првих детињих сећања до једног дана крај реке када се заувек „растала” са Маријом.

Није нам намера да набрајамо све секвенце, али ћемо, истичући неке детаље, покушати да укажемо на списатељске медаљоне којима је склона наша ауторка. Једном је Ирина, професор клавира, затекла на свом *пијанину* Дејанову (младић са којим је затруднела и кога је отерала) фалусоидну *флауту*. Опет, на гинекологији, спремајући се за абортус, дали су јој пластичне браон папуче, на шта је она приметила: „бадава сам их (стопала) неговала када су доспеле у овакве папуче”. Треба ли тумачити ову симболику. Један од најснажнијих симбола је појава мале непокретне Доце, рано умрле сестре Ирине другарице из детињства Зоране. Доца је нека врста значењског антипода Марији, мада се, након смрти, и она преобратила у ваздушне људе. Галерију ваздушних људи Ирина је почела да испуњава још у детињству, од тренутка када је видела жену у лакованој сукњи која је за руку водила дете. Ту су се сместили и Јова, умрли служитељ из Ирине школе, те Живан, преминули отац Ирене, Ирине најбоље другарице и неке врсте њеног алтер ега (слична имена, пријатељице из детињства, различите и по нарави и по амбицијама, и по погледу на свет...). Последња од детињих ваздушних људи је нека жена, привиђење које се јављало низ улицу детињства, где се се две девојчице, Ирена и Ирина, растајале.

Ако смо казали да је ово роман и о одрастању, са задовољством истичемо причу о детињству проведеном у провинцијском градићу који се, иако експлицитно не поменут, може препознати у духу и амбијенту Лебана. Слика малог града носи дозу носталгије и према мрачним учерицама (а у једној од њих је живела машти и игри склона Зорана), али и према светлим сценама дома

културе где је наша јунакиња рецитовала и свирала. Није, стога, случајно да се и у атмосфери целог романа, али и у експлицитно наглашеном, крије нека доза музичког пулсирања, мелодиозног преливања и динамичког контрапункта романескних елемената.

Један се детаљ породичног посебно наглашава у овом роману. Наиме, Ирина је своје национално припадање бугарском народу подцртала неколиким детаљима (бушење гума на аутомобилу њеног оца, путовање у Софију, Стаљинова слика изнад кухињског стола у ујаковом стану...) Ови детаљи су сами себи довољни, нека врста апендикса, висуљка који, нарушавајући кохеренцију, иде у прилог интимистичкој ноти романа и улични орманент јунакиње.

Иринини ваздуни људи долазе, као божанства, из светлости и нестају незнано куд. Они су фикција, последица депресије, тако бар говори доктор Филиповић, онај по чијем налогу настаје ова исповест, да не кажемо, настаје овај роман. Ирина није шизоидна, у ње нема две Ирине. Њена другарица Ирена, није Иринино друго лице. Она је нешто друго: композициони ослонац, романескна варка - реална и путена, противтежа Ирини - преосетљивој, сензибилној, лаке имагинације.

Ирина је свесна својих пројекција, радује се својим халуцинацијама; она је пријатељ својим ваздушним људима. Она се лечи, а то присуство лекара овој прози одриче боју фантастичног. Да је ма који од ликова видео ваздушну Марију, ово дело би добило одлике фантастике. Али није. Као што Ирина није, док су трајали, ником, до папиру и доктору Филиповићу, открила тајну ваздушних људи.

Роман је рађен по принципу дуализма; секвенце и ликови у највећем броју немају своје парњаке, али се јавља у пару. Рецимо, две су ваздушне девојчице, Доца и Марија, два су ваздушна човека, послужитељ Јоца и Иренин отац Живан, две су жене у црнини. Такође, Ирина има своју Ирену са којом иде у пару. У пару су и њихове ћерке Јана и Уна, као што су нека врста двојца Иренини мушкарци, отерани Дејан и актуелни супруг Сергеј. У пару су и почетна и завршна сцена; оне су из синхроне равни наратора, док је цео роман нека врста ретроспекције која се одвија кроз дијахрону вертикалу једног сазревања.

На плану метатекста издваја се паралела између два сегмента, оба продукта фикције. Један су ваздушни људи, нереални а присутни у свести наратора, а друга је љубавна сцена између Ирене и Далибора, замишљена, фиктивна, али по детаљима, путености и пикантности реална и уверљива.

Ако је доктор Филиповић наратор (како би рекао наратолог Џералд Принс), онај коме се наратор обраћа, шта смо онда ми, читаоци? Вероватно гомила заведених и опчињених који би у свему што се нуди у редовима и између њих, да препознамо себи сличне, да идемо за познатим, несвесни да тиме откривамо ново, да уз масу редундантног материјала добијемо прегршт нових информација, чињеница, недумица и питања.

Драган РАДОВИЋ

ЗАВИЧАЈНИ ДОЗИВИ И ОДЗИВИ

(Вучина Шћекић: Позајмљени завичаји, Агора, 2014)

Рађањем својим човек не бира ништа: ни родитеље, ни место, ни време. Те ни Буцко Драговић, јунак и наратор књиге *Позајмљени завичаји*, Вучине Шћекића, није могао назначено одабрати. Али, свакога од нас, те и њега, чим се огласимо, зграбе и вежу слике, гласови, ликови, прошли и они који се у тренутку бивања пријањају и не пуштају ни у сну.

Бројну патријархалну породицу Драговића снашло је, половином двадесетог века, што и многе у доба које нити су бирали нити на збивања могли утицати. Како их је аутор означио, припали су руковетима људи ишчупаних из корена, колонизованих у ненавикнуте услове живота војвођанске равнице, у малени Сивац. То померање у туђи, позајмљени завичај, читаоцу, кроз артикулацију успомена, и тегобу и лепоту одрастања у новој средини, приповеда дечак Буцко Драговић, једини син оца Мија и мајке Миле, уз ромор бројних женских (сестринских) гласова. А рађање мушког детета еуфорично се слави три дана по кафанама, и шта мари што се при промени кафане зове час Радоје, час Милоје, па Вукоје... Мушко је.

Топонимско одређење је већ поменути Сивац са све детаљним екстеријерним приказом, уобичајеним за забито, богу иза леђа, место: кафана, пошта, биоскоп, корзо, дом културе, па опет кафана, јер „у сеоском животу кафана је свакодневица, а све друго су сезонска посла“. И новим, социјалистичким добом

забатаљена здања: православни светониколајевски храм, отмена боравишта бивших власника, претворена у наменску употребу нове власти, умирућа калвинистичка црква...

Носилац одлука у кући Драговића отац је Мијо, бивши партизан и партијски кадар који временом престаје да верује и у Бога, и у партију, али ћути и остаје. Обавља и послове због којих се морао носити валтер у десет обавезних прилика јер је то ношење уливало сигурност у послу омрзнутом од народа (учешће у откуп). Није био лак живот колонистима: надничарење, много чељади, и претња глади. Није лак био живот ни староседеоцима. Јер, држава је „одузимала од оних који нису имали ништа и давала онима који су имали још мање“. Мијо Драговић, љубитељ кафане и женскиња, несмиреник и голооточанин, на неки свој обесни, час патнички, час еуфорични начин, бринуо је о породици. Дечак у одрастању, колико год да уочава недореченост у односу са оцем, претеривање сваке врсте, код родитеља, ипак каже да је „отац већи од сваке моје написане и ненаписане речи“.

Равнотежу у породици, иако неприметно, успоставља и одржава мајка Мила, трпељива, пожртвована, одана деци и мужу невернику, која је свој бјелопољски завичај сачувала у једној речи: *ћецо!* „Никад децо или дјецо, ни пре ни после до краја живота.“ Сачувала и спаковала пређашњи живот у чвор на марамици, и приклонила се Мијовим одлукама. Бриљантно Вучина Шћекић гради минијатуру „Мала јадиковка“, о ноћном разговору мајке и оца, о глади и голом преживљавању. О блискости и поверењу. Чита се у првом делу романа и мисао „Несрећа је само онога ког задеси.“ (Било глад, или студ или каква пошаст одозго.) А велика мука је немање да се оде на погреб рођаку у завичај,

јер по Мију „смрт је танка а ипак најпреча веза са завичајем“. И мора се испоштовати.

Одрастање младога Драговића читава се и у прокључавању изван домаћаја породичне драме и судбина озрачених болом. Излаз у свет тражи се у библиотеци као прибежишту, у биоскопу (ко још није волео „Шејна“, у то давно доба загубљених снова) и јасно, прва искуства у кафани. А да ли се могло замислити грађење „свесног омладинца“ без штафете, летњих фудбалских такмичења, школских приредби, па и првог хонорара од приче! Искуство одрастања носи у себи и питање: да ли је отац невин лежао на Голом отоку. Дечаку на то питање одговара СУБНОР-овац, Драго: „Није невин, може бити да је лежао за погрешан грех.“ (Уз фразу, добро познату, да Партија не греша, на трен се појави Андрићев Карађоз са тврдњом да нема невиних, само није сваком дато да лежи у Проклетој авлији.) Наратор наводи теме које су прећутно забрањене у њиховом дому. Има их десетак, а једна од табу тема је и помињање стрица Томаша, обичним данима. Дечак прислушкује, ипак, кад му се уприличи, разговоре између оца Мија, заточника партије и Томаша, скептика и ироника, који каже све оно што други не смеју. Јетко и тврдо, једносложне речи између браће, реченице у назнаци, а пуне, тешке; ознаке судбине. Право питање за Мија није да ли је био крив, него ко му је напаковао на врат голооточке године. Као ни у многим другим хтењима, и у овоме био је зле среће.

Друга књига *Позајмљених завичаја* враћа наратора после двадесет година у родитељску кућу; он се осећа као улез у бивши живот, као крадљивац ретких успомена. Дуго измештање из места одрастања чини да нико не остаје исти. Ни главни актер, ни

завичај, нити они који би га у завичају, препознали. „Страх од смрти био је подношљивији него страх од непознавања.“ (Проблем дугог избивања из завичаја и поновно уклапање читамо и у роману „Митрова Америка“ Петра Сарића, иако је радња смештена готово век раније.)

Како се сазревало и држава мењала своје облике, а власт такође, привидно, важни ликови младости су нестали. Једни, као Страхиња, са свицима гасну из живота. Други, као Мирко, вечити опозиционар, доносилац рђавих вести, ухлебљен у некој невладиној организацији и бави се чувеним људским правима. Претекли ратове и сиротињу, остаци фамилије, свако бере своју бригу. Село се мења а нови избелички таласи надолазе. Гробље је постало цело подземно село, са некада знаним и драгим ликовима, а резигнирани Драговић тихује са онима којима није потребан, кажњен на живот.

Вучина Шћекић свога јунака, одрасталог и формираног у времену неповратном, суочава са моралним падом многих раније прокламованих вредности, неспремног за живот који га је пронашао. У земљи „на рубу демократије“ доживљава себе као човека који је „бескористан као мост на сувом“. Смена генерација присутна је, али и даље траје силазна путања похабаних животних хтења. Иронично и горко изражава сумњу у „струје демократије без обала“. Млади се мигоље у свет, пре крвавог распада земље; до дана данашњег. Упитаност је неминовна: чија судбина је болнија, девојке, професора књижевности, znalца три светска језика која ради као спремачица „код неког богатог дегена у Верони“, или казивача животне приче, писца, ратника губитника, професора књижевности који

„ради као спремачица сопственог живота у непосредној земљи.“

Кроз роман, од почетка до краја, провлачи се фина нит осцилирајуће љубавне приче, која пролази кроз зачуђујуће путе искушења, али која ублажава дефетистичко расположење главнога лика у другој књизи. Јер, колико год човек избивао, не само из завичајног миљеа, него и из сопственог живота, неке ствари врате се: жудња за вољеном женом (Каћуша), потреба за библиотеком и књигом, невраћеном збиљском успоменом на већ бивше боравиште; способност, још увек, да се прошлост призове у сну (о Страхини, ластавичијем гнезду, мајчиним речима: „Немојте, ђецо, грех је“, о једном плавокосом коњском репу, о мирису крофни мајке Миле).

Драговићеве медитације о смрти, „кад се једном оде“, неће бити тако неопозиве, кад сазна да иза њега постоји љубав накнадно спознате кћери, која ће се из белог света огласити доласком. Писало се и до овога романа о измештању из корена, о трагању за завичајним небом, о голооточанима и другим темама уоченим у приповедању Шћекићевом. А зар се не казује прича о човеку и његовом усуду у „милион варијаната“? Јунак Вучине Шћекића слови: „Не може се из библиотеке изаћи тмуран.“ Из романа *Позајмљени завичаји* не излази се ни тмурно, ни уз досаду. Излази се сазнањем да се, на срећу, нисте мимоишли са добром књигом.

Зна Шћекић, те и његов Драговић: приче о завичају нису коначне. Ни приче о сеобама нису још завршене. Црњански ли нас опомиње: „Има сеоба. Смрти нема!“

Гордана ВЛАХОВИЋ

НЕПРИСТРАСНИ КРИТИЧАР ДРУШТВЕНЕ ЈАВНОСТИ

(Добривој Вујин: Притисак, Банатски културни
центар, Ново Милошево, 2014.)

Када песник понуди, или боље речено суптилно осмисли и оформи, књигу у којој је сабрао критичке текстове писане и објављене у протеклом библиографском времену од шест година, као што је то, у свом новом рукопису, учинио истакнути кикиндски и познати савремени српски песник **Добривој Вујин**, онда и не треба да зачуди што ће потенцијални читалац, са чуђењем, прво посегнути за тражењем инспирацијског узрока о створеном притиску под којим је то учињено. Такво означено трагање за наведеним узроком код читалаца веома брзо прераста у истраживање природе песниковог погледа на историју духа чињеница живота и сабирање разлика објава и пулсација њихових карактера, а све то под магичним сочивом лупе сагнуте над временом садашњег тренутка. У конкретистички анализованом случају идеје и бића ове књиге доима се да је њен аутор желео да се ослободи свих, књижевних, политичких, емоционалних и егзистенцијалних, стега, које попут страха, урушавају есенцију човековог природног права на живот, на равноправан приступ слободи и стандардима уживања у широкој палети његовог божанског изобиља Ту пишчеву жељу првотно сенчи и осветљава фигура јединичне именице из наслова књиге – **Притисак**. Наслов, који читаоца, готово педа-

гошки, усмерава на размишљање о пишком посезању за загонетним ликом метафоре, или лексичке заменице, за име количника ретроградне силе, која безобзирно делујући, на површину сигурности и одрживости људских живота, урушава и растаче хабитусе њихових: емоционалних, физичких, духовних, моралних, верских, интелектуалних и социјалних дахова. Писац је формат сатиричко-духовитог приказа портрета силе тог притиска пластично имагинирао на примерима топонимске близине географије у којој заједно станује са Кикиндом, најмоћнијим ванвременским стубом Баната, у координатама њених урбанистичких, административних и локалних граница, и са свима онима, који су безобзирно на приватном путу у царство: новца, привилегија, превара, лажи, крађа, баханалија, перверзија и корупције, избрисали сећање на човека и свети култ заједнице “Десет божијих заповести”. Писац громогласно, из нутрине септичког задаха социјалног муља, тог срзаног “заједничког стана”, подиже свој песнички глас против вируса и коалиција друштвених и политичких дрскости свих, па и против самопрокламованих сеоских и градских песника, као њихових придружених политичких и страначких партнера. Он се не боји малигног притиска кочница у стварносном помињању њихових личних имена, средњих слова и презимена, па чак и када ти помени пробијају лимите рада и опреза алузија на каноне и бон-тон упутства и дискусија из “миљеа” тзв. лепог друштвеног понашања и опхођења. А, које цурећи, кап по кап, излазе из добро замишљене и дизајниране квадратуре песничке кутије за духовиту иронију. Његове, Вујинове, сатиричке песме блиско личе на задања ускличника, који се нормативно не одвајају од тачке на слово “И”, а да испред и иза редова песма и рима свака запета не

представља мисао, која директно, а не фигуративно. алудира на жудње за преокретом, за оном врстом револуционарне промене, која не сме да заобиђе никога, ни једног полтрона и лопова, од “локалне владе” до “главног града”. У извесном смислу ово песничко ткање наликује и кантовској критици оперважених заблуда колективне рационалне свести, која посрће под теретима ирационалних разлика и рокада запуштених односа између ега, суперега, ид-а и наказа патриотских осећања. Језички рефлекси, који домановићевски извиру из поетичког ткива таквог ткања откривају аутентичност песничког профила с којим је Добривој Вујин пре више деценија ушао у српску поезију, и остао у њој, као непристрасни актуелни критичар парадоксалне друштвене, културне и књижевне јавности и њихових лажних перспектива, које многи самопрокламовани сеоски и градски “елитни” песници “узалуд буде”. Кључна тачка Вујинове сатиричке мудрости заснива се на опомињање и дозивање памети свих који могу да устану против “притиска” дресираних паса “новог лажног локално-светског поретка”, којима су уста увек пуна демократије, а џепови девиза, ваучера и тапија на туђе муке, несреће и народне кухиње. Зато је немогуће отети се радости и задовољству читања једне овакве књиге опремљене и на волшебан начин изнедрене грађе драгоцености потребних за писање романа о освајању поробљене и изгубљене слободе. За зидање и чување утврда личног поштења и морала хришћанске одговорности.

Зоран М. МАНДИЋ